

ЮБИЛЕЕНЪ БРОЙ

Година 5.

София, юний—юлий 1933 год.

Книга 7—8 (47—48)

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Реданторъ: П. МЪРМЕВЪ

Редакция и администрация: ул. „Солунъ“ № 54, телеф. 19-32

Годишен абонаментъ за Царството — 120 лв., за Европа — 200 лв., за Америка — 2 долара. Отдѣленъ брой 15 лв.

ОТНОСНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. В. ИРИЛИ М. ГОДИЯ“

ИЛИНДЕНЪ

Илинденъ, ти си рожба на пълкени терзан'я,
Илинденъ, име свято, стихиятъ ураганъ,
Покри ти роба съ лаври, съ слава най-чувовна,
Възкръси Македония ти, гордъ великанъ!

Илинденъ, ти си рожба на пълкени терзан'я,
На стонове въковни, въздишки и печалъ,
На гробове безбройни, безчест'я и ридан'я,
Геройски що понася народъ осиротѣлъ.

И днесъ, когато гаснемъ на кжсове дълени,
Подъ ново грозно иго — подъ сръбски, гръцки гнетъ.
Подъ варвари-християни пребити, унижени,
Къмъ тебе пакъ, Илинденъ, въриме ний напредъ.

И нѣма да загинемъ ний, о, Родино мила,
Доде кипи въ гърди ни Илинденъ — нашъ кумиръ;
Ний лъвски ще се боримъ, че ти си ни родила
Със духъ калѣнъ, гранитенъ, що нивга нѣма миръ.

Илинденъ, ти разтърси импер'я Отоманска,
Страшилище въковно — врага непобедимъ;
Съ правдата свещена, съ силата гигантска
Ти смѣло се нахвърли къмъ блѣнъ непостижимъ.

И месеца три цѣли въстаници летѣха
Срецу тиранъ жестокий съ орлови си крила
И вредомъ всички враже безмилостно косяха
Всрѣдъ кърви и лишен'я, пожари, теглила.

Кипежътъ бѣ ужасенъ, нервна бѣ борбата
При вѣчната разплата на робъ и господаръ,
И спъчъ бѣ поголовна — вѣвъ полза на тѣмата,
Или за свободата — вѣвъ пълния разгаръ.

Загинаха титани, герои вдѣхновени,
Жени, деца и старци за скъпий идеалъ —
За майката Родина Македон'я — отъ нейна гърдь кърмени,
Души имъ отлетѣха, излѣни отъ кристалъ.

Потоци кръвъ изтече... — прострѣ се всрѣдъ савана,
Червения Полумесець бѣ горди властелинъ;
Но... падна царска слава, разклати се тирана —
Дхътъ за свободата е дхъ непобедимъ.

гр. Станимака,

Тазъ свѣтла епопея сѣрдцата ни люлъ
Да смѣкнеме окови вѣвъ тѣмни хоризонтъ;
Насъ нищо не ни стрѣска, надеждата живѣе
За втория Илинденъ при новия ни фронтъ.

И знамето свещено ний скоро ще развѣемъ
На Шаръ, Базъ-дагъ, Пелистеръ, на Вичъ, Каймакчаланъ;
Катъ хала ще се втурнемъ, мастьта си ще разлѣемъ,
Ний чудо ще направимъ — ще сринемъ вража сганъ.

Покойници — гиганти, о, духове сияйни,
Бждете вий спокойни, почивайте вѣвъ миръ!
Дълото ви свещено отъ знайни и незнайни
Юнаци е подето съ жаръ навредъ: надлѣжъ — наширъ.

Поклонъ, творецъ Илинденъ на ера епохална,
О, звезда лъчезарна вѣвъ родния ни кятъ!
Ти съ огънь и мечъ създаде зората триумфална
И примѣрно посочи трѣнливия ни пътъ

Кѣлнеме ти се честно, че ний за свободата
Душа си ще дадеме, че ний зорко бдимъ
За всичкитъ Голготи вѣвъ пѣтя на борбата,
Че вихрено ще литнетъ, вѣгази ще победимъ.

Г. Константиновъ

Подвигъ за подражание

Отъ четиридесетъ години насамъ името на една страна отъ Балканитѣ — Македония пълни историята на човѣчеството

съ трагизмъ и хероизмъ.

Съ своитѣ страдания и трагизмъ тази страна е заприличала на —

адъ,

Дамянъ Груевъ отъ с. Смилево (Битолско), единъ отъ основателитѣ на ВМРО презъ 1893 година.

а съ своя героизмъ и дѣла — на

вълшебно царство.

Трагизмътъ не е вѣченъ, защото е резултатъ на външно насилие отъ едно тираническо управление, въ което безумието и умопомрачението взематъ върхъ и, като така, той е осъденъ не само отъ историята, но и отъ всѣка здравомисляща тварь, тогава, когато героизмътъ, като резултатъ на самоотбрана и саможертва, е вродена добродѣтель на човѣка, безъ който нѣма напредѣкъ, нѣма култура, нѣма и животъ.

Героизмътъ олицетворява националната душа и националната мощъ и въ дни на самосъхрана се обръща въ

исполинь.

Тоя исполинъ бѣ всичко за Македония. Роди се въ училище, израстна въ войска и се организира, за да стане държава въ държава. Тая държава е —

В. М. Р. О.

Плодъ отъ тая държава се яви едно име ново, славно и безсмъртно, наречено —

Илиндень.

Илиндень раздруса изъ основи една вѣковна империя, предъ силата и мощта на която не трепна нито учителътъ отъ това училище, нито началникътъ на тая войска, нито управителътъ на тая държава.

Тѣхнитѣ знайни и незнайни имена се редятъ едно следъ друго. Всички обезсмъртиха себе си, прославиха племето и вписаха вълшебна страница въ историята на Македония.

Предъ спомена на тия имена трепва всѣко македонско сърдце, пулсътъ забива по-силно, чувствата заиграватъ, а мислитѣ ни пренасятъ по македонскитѣ простори.

Родна земя днесъ пази тленнитѣ останки на тия великани въ безкрѣстни гробове, а тѣхнитѣ дѣла пълнатъ пѣснитѣ и преданията на единъ измъченъ, но храбъръ народъ.

Иванъ х. Николовъ, отъ гр. Кукушъ, единъ отъ основателитѣ на ВМРО презъ 1893 година.

Предъ списъка на тоя жертвеникъ, който е тѣй голѣмъ, че мжно би могълъ да се изреди, ние виждаме образа на съвокупната българска душа, съвокупната българска мощъ и гордостта на племето ни.

И днесъ, колкото се отдалечаваме отъ Илиндень, толкова по-силно трепнемъ предъ загиналитѣ свѣтли образи, защото сме лишени отъ тѣхната закрила. Но нека се чуе и знае, че ние свято пазимъ тѣхната паметъ.

Тѣхната войска, вѣрна на тѣхнитѣ завети, и днесъ броди дебритѣ на Македония, пази всичко родно въ нейнитѣ граници, бди върху нейнитѣ сѣдбини и виси като Демоклиевъ мечъ надъ прищълцитѣ.

Свещенъ дългъ ни се налага да дораснемъ, за да разберемъ тия образи на Македония въ тѣх-

нитѣ мисли, въ тѣхнитѣ стремежи, въ тѣхнитѣ желания, въ тѣхнитѣ завети и въ тѣхнитѣ дѣла.

Събрани около жертвеника на падналитѣ илинденци, нека колѣничимъ при спомена на тѣхнитѣ имена и дадемъ обещание, че ще следваме тѣхния пѣть и че, по тоя начинъ, тѣ ще намѣрятъ покой на своята душа въ вѣчното жилище.

Ст. Стаматовъ.

20 юлий 1903 г. — Илинденъ

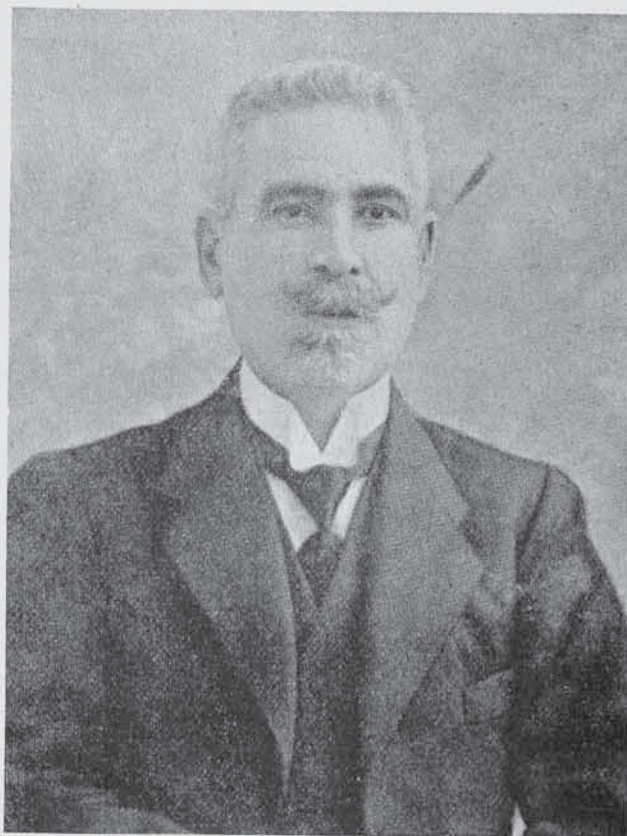
Една дата, едно име, които извикватъ у всѣки българинъ чувство на възторгъ, на слава, на гордостъ! Върху полунощната тишина, когато цѣлата природа спи въ безгриженъ снѣ, когато всичко се спотайва въ своя приютъ, българитѣ отъ юго-западна Македония, раята на турския султанъ, потискана и измжчвана цѣли петъ вѣка и вѣчно лъгана въ надеждитѣ си, високо заяви на тирана и обществената европейска съвестъ, че не желае вече да робува, че съ собствени сили иска да извоюва своята свобода. Позивътъ на генералния въстаническия щабъ за обявяването на въстанието бѣ изслушанъ отъ тая рая съ умиление и гърмогласно „ура“, изтръгнато изъ дълбочинитѣ на изстрада-

Обявяването на въстанието именно на Илинденъ не е случайностъ. Нашиятъ, българскиятъ

Д-ръ Христо Татарчевъ отъ гр. Рѣсенъ, единъ отъ основателитѣ на ВМРО и бившъ задграниченъ представителъ.

лата му душа, а пламъцитѣ на подпаленитѣ бейски кули и правителствени сгради, смелитѣ и дрѣзки нападения върху разквартируванитѣ по главнитѣ селища и стратегически мѣста турски гарнизони и прекъсването на съобщенията — телеграфнитѣ и желѣзнопѣжнитѣ — показаха на вѣковния тиранинъ и европейската дипломация, че раята е решена на борба за свобода или смъртъ.

Андонъ Димитровъ отъ с. Айватово (Солунско), единъ отъ основателитѣ на ВМРО презъ 1893 година.

народъ, тачи тоя празникъ като голѣмъ религиозенъ празникъ. Гърмоносниятъ му патронъ — св. пророкъ Илия, който презъ земния си животъ билъ миренъ проповѣдникъ на правдата, а презъ небесния — съ огненото си копие продължава да преследва ламята — злото, олицетворява физическата и духовна мощъ на българското племе, което по миренъ и по буренъ начинъ търси правда и свобода. Но за македонскитѣ българи Илинденъ не е само религиозенъ празникъ и апотеозъ на българската мощъ, а е още историческо събитие отъ първа величина съ идейна предпоставка, проявенъ героизмъ и реална придобивка и, като таково, той е гордостъ за македонцитѣ и слава за българското племе.

На Илинденъ преди 30 години македонскиятъ българинъ, следъ като мина школата на апостолското просвѣщаване за политическа свобода, макаръ и малтъкъ на брой, но силенъ по духъ и идея, полувъоръженъ, дигна се противъ петвѣковния

си подтистникъ и насочи своитѣ физически и духовни сили противъ многобройнитѣ и добре въоръжени пълчища на Абдулъ-Хамида. Мирното турско население и турскитѣ поселища не представяваха обектъ за борба на македонскитѣ революционери — илинденци.

Петъръ п. Арсовъ отъ с. Богомилъ (Велешко), единъ отъ основателитѣ на ВМРО.

И въ вихъра на борбата цѣла юго-западна Македония, дето въстанието бѣ масово, многобройниятъ противникъ бѣ сразенъ и страната се почувствува свободна де повече, де по-малко въ продължение на нѣколко месеци.

Първитѣ въстанически акции предизвикаха паническа уплаха и неописуема тревога у турската официална власт и турската маса.

Изолирана въ градоветѣ, паланкитѣ и по-важнитѣ нахийски центрове, поставена въ невъзможностъ да се сношава помежду си, тая властъ, въ първитѣ дни на въстанието, бѣ съвършено парализирана и всичката ѣ грижа бѣ да се самозапази отъ смелитѣ нападения на въстаницитѣ. Трѣбваше да се докаратъ нови войски отъ Анадола и числото на турската армия да достигне до 300,000 души, за да се предприеме настѣпление срещу 20—25,000 въстаници, които постепенно отстъпваха въ планинскитѣ мѣстности.

Къмъ срѣдата на м. октомрвий, когато паднаха снѣговетѣ и настѣпи зимата, въстанието бѣ потушено, като войската и башибозука се нахвърлиха върху мирното и беззащитно население, изклаха десетки хиляди невинни старци, жени и деца и опожариха стотици български цвѣтущи села.

Такива бѣха методитѣ на борбата, които характеризиратъ духовния миръ и манталитетъ на дветѣ бореци се страни. Полувъоръженитѣ революционери бидоха разпрѣстнати, мирното и беззащитно население бѣ разорено по единъ варварски начинъ, но въстанието въ очитѣ на това население, въ очитѣ на туската маса и европейскитѣ представители изпъкна като геройски подвигъ и взелитѣ участие въ него вече въ тѣхнитѣ очи не бѣха разбойници и нехранимайковци, за каквито заинтересованитѣ официални лица и мѣста ги таксуваха, а борци за правда, свобода и човѣчностъ. Турското население вече почва да гледа на освободителното движение съ други очи; почва да адмираира мощта на довчерашната рая, която съ въстанието морално подготви победата на бъдащитѣ балкански съюзними. Нѣщо повече. Илинденъ предизвика интервенцията на великитѣ сили въ вътрешнитѣ работи на Турция чрезъ прилагане на реформи съгласно чл. 23 отъ Берлинския договоръ, като се дойде до дарданелската флотска демонстрация за финансовото обособяване на Македония и до Ревалската среща на Едуардъ VII и Николай II, държавнитѣ глави на двата велики европейски народи — ан-

глийския и руския за политическо обособяване, за самоуправление на Македония съ генералъ губернаторъ християнинъ, избранъ отъ великитѣ сили и одобренъ отъ султана. Това сж придобивкитѣ на илинденското въстание. Една шепа революционери, зле въоръжени, но духомъ силни и сплотени като единъ човѣкъ, обявиха война на обширната и милионна турска империя, предизвикаха превратъ въ душитѣ на турската маса и европейскитѣ държавници и извикаха зората на свободата за своята Родина.

Тази еманация на македонската свобода се извърши при усилен десетгодишна борба — отъ 1893 до 1903 година и, когато зората на свободата се появи на македонския небосводъ, на всички българци се налагаше по-голѣма мждростъ, по-голѣма прозорливостъ и по-голѣма сплотеностъ. Но докато разорениятъ матернално македонски народъ вътре понасяше съ удивителенъ стоицизмъ материалнитѣ загуби отъ пожарищата на турскитѣ пълчища и духомъ възхождаше, докато патриарха на македонското освободително движение — Дамянъ Груевъ съ най-близкитѣ си сподвижници подържаше тоя духъ у населението въ югозападна Македония и съ специално окръжно чертаеше новитѣ пѣтици на борбата за доокончателното освобождаване на Македония, тъмни и зли вътрешни и външни сили

Трайко Китанчевъ отъ с. Подмочани (Ресенско), организаторътъ на македонската емиграция въ България и на Мелнишкото нападение презъ 1895 година.

съ простени и непростени срѣдства се нахвърлиха върху тоя народъ, за да му отнематъ плодетѣ отъ великия му подвигъ, да затъмнятъ зората на появилата се вече свобода.

Следъ въстанието и интервенцията на вели-

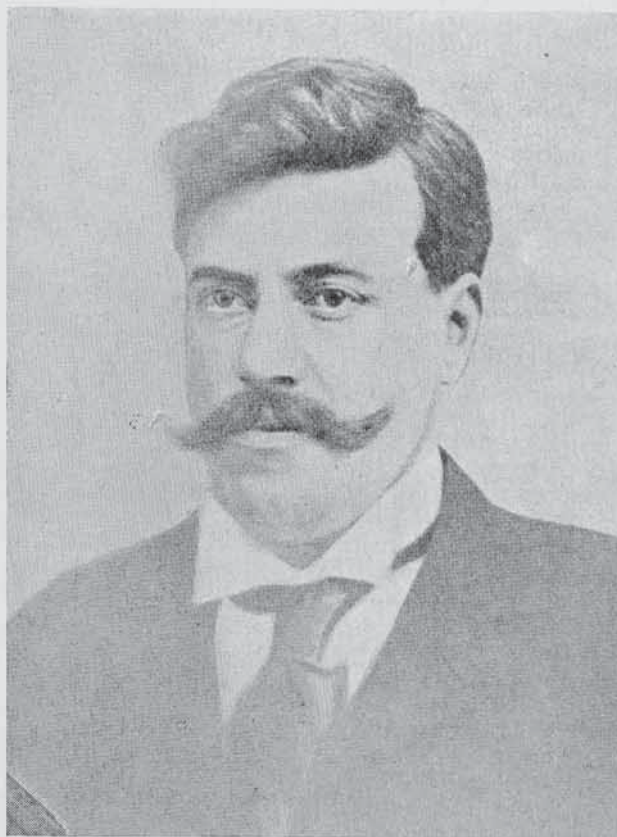
китѣ сили политиката на Турция по отношение на македонския въпросъ бѣ повѣрена отъ Султана на Хилми-паша, който, като главенъ инспекторъ на Македония, ловко лавираше между своето правителство и представителитѣ на великитѣ сили, а по отношение населението въ Македония се ръководеше отъ правилото: „раздѣляй, за да владѣешъ“. Ръководимъ отъ тази политика, той използва гръцката и сръбската пропаганди, въоръженитѣ банди на които, бидейки покровителствувани отъ турската войска и жандармерия, се нахвърлиха върху организираното българско население, като за сфера на действие на сръбскитѣ бандити бѣ опредѣлена северозападна Македония, а на гръцкитѣ андарты — югозападна Македония. И почнаха се нощнитѣ и дневни нападения на тѣзи бандити, които убиваха по-виднитѣ българи и опожаряваха селища съ побудно население, като Загоричани, Зелениче и др.

Явно бѣше, че сръбскитѣ и гръцки крѣстове бѣха въ сѣюзъ и въ услуга на турския полумесецъ противъ Македонската свобода. Чрезъ политиката на Хилми-паша сръбитѣ и гърцитѣ си подадоха ръка въ Марихово и Пелагония и тогава още тѣ начертаха бѣдащата политическа граница на Гърция и Югославия, за което своевременно бѣха уведомявани съответнитѣ мѣста и лица.

Въ сѣщото това време разни лица и организации извънъ Македония, водими отъ лични амбиции и суета или партиенъ егоизъмъ съ окраска на интернационализъмъ или великобългаризъмъ, нахълтваха въ Македония, за да създаватъ разни „исти“, та чрезъ това неволно подпомагаха политиката на Хилми-паша. Въ сѣщностъ за Македонското освободително движение, при опредѣлената му целъ и при усилията на поробенъ народъ да се сдобие съ свобода, не е важно, кое отъ появилитѣ се течения въ това движение е по-право или теоретически по-документирано, а е важно приобщаването на всички сили и старания за постижението на крайния идеалъ — свободата на Македония. И когато следъ ревалската среща на двамата монарси се обяви фалшивия младотурски хуриетъ, македонското население бѣ заварено изморено и разединено, а организацията, не само че не можа да прецени тоя хуриетъ и да го използва, но му се подаде. Постигнатото до тогава съ толкова усилия и жертви бѣ изгубено за 24 часа; фалшивата хуристска свобода помрачи и унищожи появилата се свобода.

Нѣколко години следъ това настѣпиха нови и голѣми исторически събития, като балканската, междусѣюзническата и общоевропейската войни, на които организираното македонско население физически му бѣ невъзможно да се противопостави и, вследствие наивната и късогледа политика на българскитѣ държавници, Македония бѣ разпокжсана и хвърлена въ ново и по-тежко робство, като елитътъ отъ населението ѝ бѣ принуденъ да забѣга въ

чужбина, за да тѣгува по своята Родина. Но не забравяйки своя дългъ къмъ Македония, чрезъ новообразуванитѣ легални организации, емиграцията продължава своята легална борба за пълното освобождение на своята Родина. И, за да се постигне това освобождение, повече отъ всѣкога, налага се на македонскитѣ българи, кждето и да се намиратъ тѣ, да вървятъ по пѣтя отъ 1893 до 1901 г., т. е. македонскитѣ организации, които сж носители на освободителното движение, трѣбва да бѣдатъ единни, самостоятелни и лишени отъ всѣкаква партийностъ и сѣсловностъ. *каквито бѣха тѣ до 1900 г., а на водителитѣ на тѣзи организации*

Гоце Дѣлчевъ отъ гр. Кукушъ, сърцето на ВМРО и основателъ на четнишкия ѝ институтъ.

и на българскитѣ общественици и държавници, повече отъ всѣкога се налага по-голѣмъ идеализъмъ, по-голѣма мѣдростъ, по-голѣма прозорливостъ.

Празнувайки тридесетгодишнината на илинденското въстание и спомняйки си великия подвигъ на падналитѣ презъ въстанието илинденци, нека кажемъ: Слава, слава, слава, вѣчна имъ память!

Хр. Шалдевъ.

Солунскиятъ конгресъ презъ 1903 година.

Въ „Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ“, издание на „Македонския наученъ институтъ“ (кн. V) г. Проф. Л. Милетичъ публикува изцѣло протокола на солунския конгресъ, състоялъ се на 2, 3 и 4. януарий 1903 г., въ който притѣствували 17 души представители на Централния комитетъ, окръжитѣ и по-важнитѣ околии и въ който се взело решение за вдигане на

въстание въ юго-западна Македония. Предаваме изцѣло тоя протоколъ на читателитѣ на „Илюстрация Илинденъ“ по случай 30 годишния юбилей на илинденското въстание.

„Централниятъ Македоно-Одрински комитетъ, като взе предъ видъ особеното положение на страната, изключителнитѣ условия, въ които се постави Организацията следъ провъзгласеното отъ Вър-

ховния македонски комитетъ Джумайско-Петричко въстание, като съобрази, че Организацията грози опасност отъ нови опити за въстание, опустошаване и деморализиране нови райони; като взе предъ видъ изявеното желание отъ нѣкои райони за едно общо съвещание и, най-сетне, като взе предъ видъ и разположението и интересътъ на европейската дипломация къмъ народното ни дѣло, реши да свика конгресъ отъ представители на окръжнитѣ и по-важни околийски райони за обсъждане на всичко това. На конгреса присъствуваха: членоветѣ на Централния комитетъ Иванъ Гарвановъ, Спасъ Мартиновъ и Димитъръ Мирчевъ; двама наскоро освободени и заслужили дейци на народното дѣло — Христо Коцевъ и Тодоръ Лазаровъ и представители отъ дванадесетъ района: отъ цариградския — Никола Петровъ, отъ одринския — Велко Думевъ, отъ сѣрския — Лазаръ Димитровъ, отъ кукушкия — Влаховъ, отъ солунския — Иванъ Сапунаровъ, отъ гевгелийския — Хърлевъ, отъ воденския — Димитъръ Занешевъ, отъ велешкия — Пейковъ, отъ скопския — Ганчевъ, отъ струмишкия — Ингилизовъ, отъ битолския — Лозанчевъ и отъ радовишкия — Георги Варналиевъ. Отсъствуватъ поканенитѣ представители отъ Щипъ и Тиквешъ, първиятъ, защото властѣта попрѣчила на иденето, а вториятъ, защото е билъ арестуванъ. При всичката голѣма важностъ и значение на конгреса, Централниятъ комитетъ не можѣ да извика представители и отъ други райони поради голѣмата бдителностъ на полицията и възможната опасностъ отъ откриването му.

„Конгресътъ въ горния си съставъ почна заседанието на вторий януарий 1903 година въ деветъ и половина часа преди пладне, откритъ отъ господинъ Иванъ Гарвановъ, който се избра за председателъ, а за секретаръ се опредѣли Димитъръ Мирчевъ.

„Поради тѣсната връзка и зависимостъ на всички предстоещи за решаване отъ конгреса въпроси съ въпроса за едно близко въстание, по общо желание на членоветѣ, председателятъ поиска,

всѣки представителъ да изложи състоянието на всѣки районъ, отъ гдето да се сѣди по-нататѣкъ за въпроса за въстанието.

„Следъ това председателятъ постави на разискване въпроса: трѣбва ли да има въстание на пролѣтъ? Сериозни и дълги разисквания се почнаха отъ страна на всички членове, разкриха се и се обсъдиха всички страни на въпроса. Разискванията продължиха и на другия денъ, 3 януарий. Следъ като се намѣри въпросътъ напълно изчерпанъ, пристѣпи се най-

сетне къмъ гласуване, и всички единодушно гласуваха въ положителенъ смисълъ. Това стана на 3. януарий, на единадесетъ часа и двадесетъ минути преди обѣдъ, минута свещена и сѣдбоносна за единъ петвѣковенъ робъ. Дано тя, изходяща отъ мрачното минало, озари бждещето съ щастие на страдалческия народъ! Това бѣ общъ сърдеченъ кликъ на членоветѣ, които решаваха сѣдбата на народа. Разискванъ бѣ въпросътъ, какво трѣбва да бжде въстанието, частично или повсемѣстно-стратегично. Реши се да стане повсемѣстно-стратегично. Направи се още единъ прегледъ на действащитѣ по настоящемъ войводи и колко такива сѣ още потребни за деня на въстанието, за да вземе актъ отъ това Централниятъ комитетъ за по-нататѣшно разпо-

реждане. Постави се на разискване въпросътъ за начини на действуване въ голѣмитѣ градове.

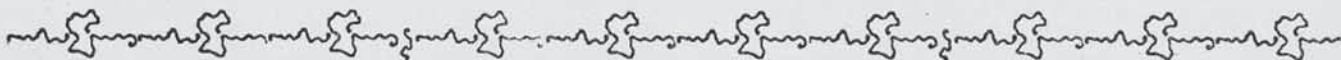
„Заседанието продължава до четири и половина часа и продължи на другия денъ, 4 януарий, отъ четири часа следъ пладне до петъ и половина, когато се призна закрито съ сърдечни благожелания.

(Подписали): Иванъ Гарвановъ, председателъ на конгреса, Спасъ Мартиновъ и Димитъръ Мирчевъ, членове на Ц. Комитетъ и членове представители: Лазаръ Димитровъ, Тодоръ Пейковъ, Иванъ Сапунаровъ, Велко Думевъ, Никола Петровъ, Влаховъ, Хърлевъ, Д. Занешевъ, Лозанчевъ, Димитъръ Ганчевъ, Иванъ Ингилизовъ, Георги Варналиевъ, Тодоръ Лазаровъ, Христо попъ Коцевъ.

„Солунъ, четвърти януарий, хилядо деветстотинъ и трета година“.

Иванъ Гарвановъ отъ гр. Стара-Загора, членъ на Централния комитетъ на ВМРО и председателъ на Солунския конгресъ, състоялъ се на 2, 3 и 4 Януарий 1903 година.

Солунската гимназия, въ химическия кабинетъ на която сж заседавали конгресиститѣ на 2, 3 и 4 януарий 1903 год.

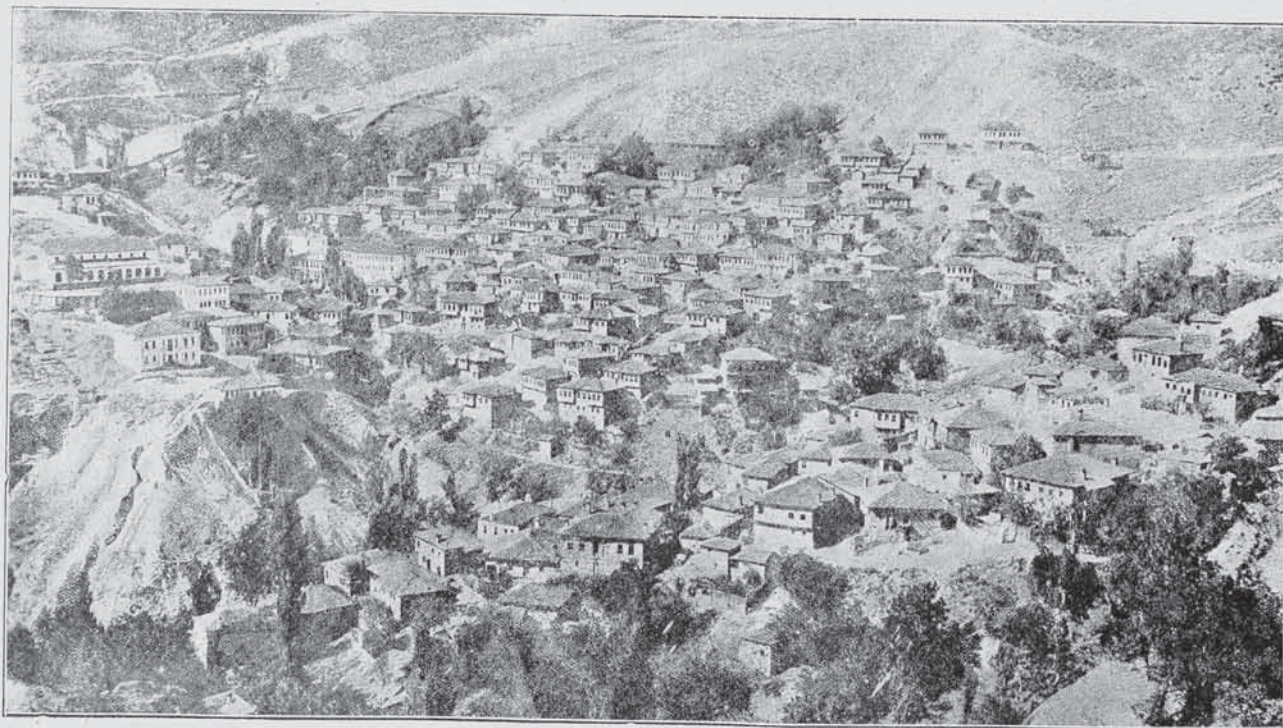
Конгресътъ на Битолския Революционенъ окржгъ въ село Сми- лево презъ 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 и 24 априль 1903 година

Конгресътъ въ с. Смилево бѣше свиканъ отъ Битолския Окржженъ Комитетъ, които въ състава си имаше за пседсдатель: Анастасъ Лозанчевъ и членове: Георги п. Христовъ, Георги Пешковъ и др. менъ неизвестни битолчани.

Съгласно устава околийскитѣ комитети избираха делегатитѣ си. Окржжното за конгреса се получи въ Прилѣпъ въ края на м. мартъ 1903 г.

Околийскиятъ Комитетъ ме извика въ града на заседание на 6. априль 1903 год. вечерята въ кжщата на Пере Тошевъ.

Прилѣпскиятъ Околийски комитетъ се председателствуваше отъ Ничо Биолчевъ, касиеръ, Тасе Христовъ, секретаръ и членове: Иорданъ Тренковъ, Георче Врайловъ — перничаро, Григоръ Кръстевъ и Петъръ Ацевъ, околийски войвода.

Село Смилево (Битолско), въ което се състоя конгреса отъ 17—24 априль 1903 години.

Прочетено бѣ окрѣжното, което гласѣше, че се свиква Окрѣженъ конгресъ въ изпълнение решението на Общия конгресъ за обявяване повсемѣстно въстание презъ пролѣтѣта на 1903 год.

Делегати за конгреса бѣха избрани: Петъръ Ацевъ, Тале Христовъ и Иорданъ Тренковъ.

Прилѣпскиятъ околийски комитетъ бѣше противъ въстанието, защото както прилѣпската, така много други околии не бѣха въорѣжени и готови за каквато и да е акция.

Тале Христовъ и Иорданъ Тренковъ, като легални, заминаха презъ Битоля, а азъ, придру-

Дамянъ Груевъ отъ с. Смилево (Битолско), председателъ на Смилевския конгресъ и членъ на Върховното горско началство на Илинденското въстание презъ 1903 година,

женъ отъ 5-ма четници, заминахъ по каналенъ редъ презъ Крушовско, дето къмъ насъ се присѣдини и делегата на тази околия Никола Каревъ, придружаванъ отъ нѣколцина четници, между които бѣше и Иванъ Наумовъ — Алабака. Минавайки презъ Демиръ Хисарската околия, къмъ с. Вирово срещнахме Иорданъ Пиперковъ, който ни заяви, че нѣмало да иде на конгреса, нито пъкъ ще праща делегати, защото нѣмалъ вѣра въ Окрѣжния комитетъ. Убедихме го, че той не прави добре и трѣгна съ насъ, но поведе съ себе си цѣлата си чета, която се състоеше отъ около 60 човѣка.

Презъ с. Боища пристигнахме въ с. Смилево.

Тукъ намѣрихме, конгресътъ да заседава отъ два дни. Нашитѣ другари отъ Прилѣп бѣха пристигнали своевременно. Тѣ ни уведомиха, че конгресътъ е почналъ и, пререждайки всички въпроси отъ дневния редъ, е избралъ щаба на въстанието, та въ случай, че конгресътъ бѣде разтуренъ, да има

кой да довърши останалата работа. Избрани бѣха за бюро на конгреса: Дамянъ Груевъ, председателъ, Парашкевъ Цвѣтковъ секретаръ и др., имената на които не помня.

Следъ насъ пристигнаха делегатитѣ отъ Кичевско, начело съ попъ Тома Николовъ и войводата Арсо отъ с. Подвилъ съ секретаря му Димитъръ Спространовъ.

Делегати на битолския Окрѣженъ комитетъ бѣха: Анастасъ Лозанчевъ, Георги п. Христовъ и Георги Пешковъ. Отъ Битолската околия: Георги Сугаревъ, Параскевъ Цвѣтковъ и др. Отъ Демирхисарската: Иорданъ Пиперковъ. Отъ Охридската околия дойдоха въ края на конгреса: Христо Узунъ (Дуле), Лука Групчевъ и не помня други кои, но ми се струва, че бѣше и Деянъ — единъ отъ районнитѣ войводи. Отъ Ресенската околия бѣше Славейко Арсовъ, околийски войвода и легални, чиито имена не помня. Отъ Леринско дойде въ края на конгреса Папанчевъ, околийски войвода; другаритѣ му не помня. Отъ Костурско дойдоха следъ привършване работата на конгреса: Василь Чакаларовъ и Пандо Кляшевъ. Отъ Дебърската околия делегатитѣ не можаха да пристигнатъ до закриването на конгреса. Така, че конгресътъ бѣше почналъ своята работа съ делегатитѣ на Битолския окрѣженъ и околийски комитетъ и съ тия на Ресенската околия. Това се дължеше на обстоятелството, че пътуването на делегатитѣ, особено на нелегалнитѣ, бѣ много трудно. Последнитѣ пътуваха по планински пътеки и все нощно време, поради което разстоянието между околитѣ се взимаше между 2—10 прехода. Азъ напимѣръ, взехъ разстоянието отъ прилѣпската околия до Смилево за 7 прехода, когато легалнитѣ наши делегати стигнаха за два дни.

Числото на делегатитѣ до края на конгреса стигна между 40—50 души. При избора на бюрото какви въпроси сѣ били разисквани, не ми е известно. За генераленъ щабъ бѣха избрани: Действителни членове: 1) Дамянъ Груевъ, 2) Борисъ Сарафовъ и 3) Анастасъ Лозанчевъ. Подгласници: 1) Петъръ Ацевъ, 2) Лазаръ попъ Трайковъ и 3) Георги попъ Христовъ.

Решението на конгреса за въстанието бѣше, то да бѣде партизанско, повсемѣстно, но не масово. Всички въорѣжени селяни въ околитѣ се задѣлжаваха да се групиратъ въ отряди отъ по 25—50 души, които ще иматъ за задача да извършватъ нападения, атентати надъ държавнитѣ учреждения, пѣтищата и съобщенията, както и надъ войсковитѣ полицейски постове изъ селата и градоветѣ. Въ случай, че въстаницитѣ заематъ известни градове, паланки и по-голѣми селища, да ги задържатъ до появяване на голѣми неприятелски сили, съ които да не влизатъ въ решителни боеве, за да се избѣгнатъ излишни жертви и да не се предизвикватъ опожарявания и клане надъ мирното население. Но при нападение на башибозукъ, обаче, въ такива случаи градоветѣ и селищата да се пазятъ на всѣка цена. Отъ деня на въстанието начело на въстаналата областъ стои главния щабъ, на който се подчиняватъ окрѣжнитѣ горски началства, а на гѣзи последнитѣ — околийскитѣ горски началства, състоящи се отъ по три члена.

Възъ основа горнитѣ решения възложено бѣше на една комисия, начело съ Борисъ Сарафовъ да изработи устава на въстанието. Той бѣ изработенъ и докладванъ и Конгресътъ го прие.

Последното решение бѣше: предвидѣ необходимоста да се запази въ тайна, предоставяше се на щаба да опредѣли деня на въстанието.

А защото подготовката въ много околии бѣше слаба, вмѣняваше се въ дългъ на щаба датата на въстанието да бѣде колкото се може по-късно презъ лѣтото, по възможностъ следъ прибиране реколтата и следъ нарастване на нощитѣ. Възлагаше се на Окржния комитетъ да се постараетъ и достави многообещаващите патрони, гилзи и барутъ за околицитѣ. Отъ всички сведения, събрани въ конгреса, бѣше видно, че пушкитѣ система „Мартини“ не ще бждатъ снабдени съ патрони, защото отъ мохамеданското население, колкото имаше такива, не бѣше възможно да се изематъ или закупятъ. Военнитѣ пъкъ складове особено се пазѣха и не бѣше възможно такива патрони да се изнасятъ. Маузерови патрони се намираха по-лесно, обаче маузерови пушки пъкъ нѣмахме.

На горскитѣ началства се възлагаше да употребятъ всички възможни срдства за стѣгане организацията, за въоръжаването и обучението на милицията.

Всички делегати се оплакваха отъ подготовката си. За всички стана ясно, че предстоящиятъ актъ бѣше прибрзанъ и че решението на Солунския конгресъ бѣше взето, безъ да се има предъ видъ общото положение на организацията, па даже безъ да се знае макаръ и относително подготовката за подобна акция въ окржитѣ.

До колкото си спомвамъ, конгресътъ трѣбваше да заседавалъ презъ днитѣ отъ 18 до 24 априлъ, включително 1903 год.

Преди разотиването на делегатитѣ се получи известие за Гюргьовденското клане въ Битоля, предизвикано отъ атентатитѣ въ Солунъ; сжшо и за смъртта на Гоце Дѣлчевъ въ с. Баница, Сѣрско. Конгресътъ се охраняваше отъ около 2,000 души мобилирана милиция и редовни четници. Презъ втората половина на м. априлъ селската чета на с. Смилево, състояща се отъ нѣколко стотинѣ души, бѣше мобилизирана и въ услуга на конгресиститѣ.

Сугаревъ още преди разтуряне на конгреса бѣше заминалъ да продоволствува конгресиститѣ, тъй като Смилево, макаръ и голѣмо село, нѣмаше храни даже за себе си; населението му се занимаваше не съ земледѣлие, а съ занаяти — предимно строителство изъ околнитѣ и по-далечни градове и държави.

При закриването на конгреса се получи известие, че едно отдѣление войска е нападнало селото Цапари, а друго се е движило по шосето Битоля—Ресенъ съ неизвестни намѣрения и, когато е стигнало пѣтя, отъ дѣто се почва отклонението за Смилево, е застанало и се е двоумило, кой пѣтъ да поеме.

Изпратенъ бѣ Параскевъ Цвѣтковъ съ едно отдѣление отъ 30 души на помощъ, но съ отиването му въ с. Гявато получилъ известие, че въ Цапари не се е завързало сражение, тъй като селската чета своевременно е напуснала селото и заела височинитѣ надъ него.

Село Цапари още отъ м. мартъ бѣше въ негласно въстание. Селската чета, състояща се отъ около 250 души, добре въоръжени милиционери, бѣше вече мобилизирана и бѣше решила да обяви въстание, тъй като хората нѣмаха друга работа въ селото си. Цапари даваше повече отъ сто души работници вжглищари, които отиваха на работа

къмъ грѣцката граница. Окржниятъ комитетъ бѣше имъ позволилъ да идатъ и презъ текущата година съ условие, че ще се яватъ за въстанието, щомъ бждатъ повикани. Когато сж имъ съобщили, че презъ тази пролѣтъ ще се обяви въстание, тѣ сж прибрали колкото пари сж могли отъ изработения материялъ и съ тѣхъ си купили около 250 пушки. Добре въоръжени, тѣ сж трѣгнали отъ къмъ грѣцката граница съ по една пушка въ ржка, а другитѣ на товари. По каналъ пристигнали сж въ селото си. Когато селянитѣ се видѣли така въоръжени, станали сж предизвикателни спрѣмо

Борисъ Сарафовъ отъ с. Либяхово (Неврокопско), членъ на Върховното горско началство на Илинденското въстание.

цивилното мохамеданско население въ съседнитѣ села и, когато турскитѣ власти поискали да ги респектиратъ, не сж ги намѣрили по домоветѣ имъ. Цѣлото мжжко население при явяване представителитѣ на властта, избѣгало въ гората.

Единъ день, преди обявяването на въстанието, бѣха издебнати и, въ завързалото се сражение, паднаха убити 25 души цапарци. Обаче, това не ги отчая; напротивъ, още повече ги настрои и презъ въстанието една отъ най-дейнитѣ чети бѣше цапарската, която презъ цѣлото въстание загуби повече отъ 100 души въ убити. Село Цапари даде повече отъ 90 вдовици презъ Илинденското въстание.

Произшествията въ Битоля и Цапари ускори закриването на конгреса, който възложи на Щаба да изработи прокламацията и шифъра на кореспонденцията.

Презъ тритѣ месеци отъ деня на закриване на конгреса до обявяване въстанието закипѣ една отъ най-интензивнитѣ работи въ подготовката на въстанието. Обаче, и неприятелътъ не спѣше, поради

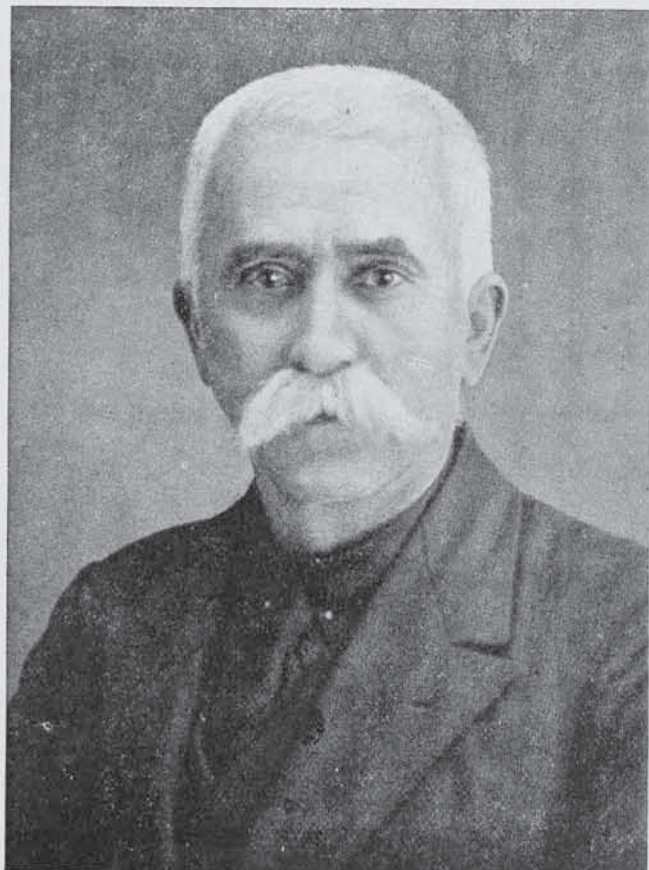
което зачестиха стълкновенията съ турските потерии. Макаръ и необявено въстанието, окръгътъ приличаше на боевъ лагеръ и полесражение и не минаваше день безъ стълкновения съ аскеръ, полиция и башибозукъ. Фактически въстанието почна

преди Илинденъ и завърши съ голѣмитъ сражения въ Мариово и въ Пелистеръ презъ м. октомврий и началото на ноемврий, когато бѣше заповѣдана демобилизацията на въстаницитъ.

Петъръ Ацевъ.

День първи

Крушово. Илинденъ, 1903 година. Всички организационни боеви сили бѣха изпратени въ гората подъ благовидния предлогъ, че се викатъ на редовно обучение. Въ града бѣха останали само

Атанасъ Лозанчавъ отъ гр. Битоля, членъ на Върховното горсконачалство на Илинденското въстание.

двама отъ членоветъ на Комитета и по-голѣмата частъ отъ „интелектуалната група“ — по служба. Черквитъ бѣха препълнени съ богомолци, отишли да просятъ отъ Бога и отъ Св. Илия здраве и закрила за семействата си, а най-много за тия свои близки, които съ една удивителна настойчивостъ се стремѣха да постигнатъ съ вѣкове лелѣния народенъ блѣвъ — освобождението отъ турското иго. Никой не знаеше, че въ гората вече се развѣва знамето на народния бунтъ, кървавото знаме на македонската свобода и че това знаме утре ще се развѣва и въ града. Въпрѣки усилията на гражданитъ да се покажатъ весели, бодри и празнично настроени, нашето око четѣше по лицата имъ душевното смущение. „Какво има?“ запитвахъ ме мълчаливо, мимически. „Нищо особено. Бждете спокойни!“ — отвръщахъ имъ ободрително.

Следъ обѣдъ смущението у гражданитъ се усили; то дори се превърна въ основателенъ страхъ отъ неизбежна афера. Виновникъ за това стана

пияницата *Коле Чавче*. Пиянъ, както винаги, Чавче бѣше завързалъ на единъ прѣтъ червена кърпа и срѣдъ пазаря, предъ правителствения домъ и въ очитъ на жандаритъ и полицейскитъ пристави, високо размахваше „знамето“ си и крещѣше, колкото му гласъ държи: „Ура! Да живѣе Македония! Долу Турция!“ Безспорно, властта знаеше, кой е Чавче и че не е човѣкъ да му бждатъ повѣрени комитетски тайни, но тя разбираше, че Чавче въ пиянството си неволно изказваше това, което е чулъ нѣкъде изъ града. Веднага полицията се разтича изъ българскитъ махали и бидоха пуснати шпионитъ и извънъ града да следятъ всѣко движение и да подслушватъ всѣки разговоръ.

Тревожниятъ день мина благополучно. Стъмни се. Спокойнитъ граждани спокойно се отдадоха въ прегръдкитъ на сладкия сънъ, а неспокойнитъ съ трепетъ очакваха връщането отъ гората на своитъ, защото утре е пазаренъ день и, ако не се намѣрятъ въ дюкянитъ и въ работилницитъ си, полицията веднага ще си обясни отсъствието имъ, ще ги подири и... аферата готова...

Месецътъ посребряваше съ своитъ бледи лъчи заспалия градъ и неговата китна букова гора, като имъ придаваше приказно красивъ и тайнственъ изгледъ. Долу, въ полската низина, се разтичаше сиво-прозрачна мъгла. Стария великанъ Каймакъ-Чаланъ мощно издигаше огромната си снага и отправяше мили привети на посестримата си Бушева Чешма, която чрезъ крилетъ на ефира му съобщаваше чудни тайни — тайнитъ на борческа Македония... По небесния ширъ звездитъ блѣсчукаха и весело искрѣха. Чукътъ на часовника ежечасно удряше по голѣмата камбана на грцката черковна камбанария и удостоверяваше чрезъ отмѣренитъ си удари изминатитъ часове. А тѣ, за чакацитъ, бѣха тѣй дълги и мъчителни. Навредъ царѣше гробна тишина. Само на нѣколкото свадби продълждаваха хората да се веселятъ и играятъ и тукъ-таме кучета полавнуваха и показваха насоката на движението на прибирацитъ се за спане девриета.

Полунощъ. Пушеченъ грѣмъ наруши нощната тишина. Последва втори, трети и безбройно много. Камбанитъ отъ всички черкви се залюлѣха и отеконаха съ своя рѣзъкъ металически тътнежъ, който се слѣ съ тоя на възстанишкото гърмовно „ура“... Въ съня си градътъ се сепна и събуди. Инстинктивно разбра, че е обявено многоочакваното и мечтано въстание и отговори съ мощно „ура“. Всички кжщи светнаха. Цѣлия градъ радостно и тържествено се раздвижи. Мжже и жени се запжтиха при дошититъ свои освободители да ги видятъ, да ги прегърнатъ и братски цѣлунатъ и да имъ окажатъ своята ценна услуга. Много хора, на които никога не смѣхеме да се довъримъ, измъкнаха скрито оржжие и се присѣдиниха къмъ бойцитъ. Неопитнитъ дадоха първитъ жертви: единъ убитъ и единъ раненъ при борбата съ таксилдаритъ (държавни бирници). Общинското управление биде

превзето; заловени бидоха полицейскитѣ пристави и всички останали чиновници заедно съ семействата имъ; почти безъ съпротива се зае телеграфопощенската станция и плени персонала ѝ. Голѣма съпротива, обаче, оказа стражата въ правителствения домъ и войската въ казармата. Пушки и бомби трѣскотяхъ, но врага упорствува. Пламна правителствения домъ. Стражата се мъчи да излѣзне и да избѣга, обаче, едни биватъ избити при изхода на горящото здание, други рипватъ отъ етажитѣ и се сгромолясватъ мъртви на калдърѣма.

Вълшебната нощ превалѣ. На изтокъ кърваво-златиста зора засиява и първитѣ ѝ пурпурни лъчи цѣлунаха щастливия, ликуващия и тържествуващъ градъ — първата цѣлувка на свободния животъ.

— Христосъ възкресе! Честита свобода! — Така се поздравляваха гражданитѣ, цѣлуваха се и си стискаха ръцетѣ съ пламнали отъ радостъ очи и съ сияещи отъ щастие лица. Въстаницитѣ, тия скъпи братя и освободители, бѣха предметъ на най-нѣжни грижи и внимание, на най-мили и приятни съчувствия. Всѣка къща се чувствуваше морално задължена да приготви най-вкусно ястие и най-хубава баница, съ които да нагости славнитѣ бойци.

Ликвидирано съ превзимането на учрежденията въ града, отредѣтъ на войводата Андрея се отегли нѣ почивка, но ръководената отъ енергичния войвода Иванъ Наумовъ-Алябака борба при казармата продължава. На помощ на тия бойци дойде отряда на дивния войвода Пито Гулевъ. Последниятъ се зададе отъ югъ, отъ къмъ „Мала

аплодиранъ и се спрѣ на „Гуменя“, дето се стече цѣлия градъ — мало и голѣмо, мъжко и женско — на поклонение. Човѣкъ следъ човѣка, цѣлувайки го, минаваха подъ свещеното въстанишко знаме, на което съ огнени слова бѣше написано „Свобода или Смъртъ“. Много стари и млади, безъ разлика на народностъ, спираха се предъ знамето благоговейно, кръстѣха се, както предъ икона, и съ радостни сълзи го цѣлуваха горещо. Поклонението

Икономъ Тома Николовъ отъ с. Вранещица (Кичевско), делегатъ въ Смилевския конгресъ отъ Кичевската революционна околия.

Никола Каревъ отъ гр. Крушово, членъ отъ Крушовското горско началство презъ Илинденското въстание.

Кория“. На чело на отряда вървѣше войводата облеченъ въ скъпи сѣрмени турски дрехи и яхналъ на сивъ жребець. Въ тоя му видъ приличаше на приказенъ източенъ принцъ. Гологлавъ, съ буйна рошава черна коса и брада, той имаше внушителна осанка. Следъ него вървѣше знаменосецътъ му Георги Димовъ съ раздиплено скъпоценно знаме, на горния край на което искръше златенъ кръстъ. Отредѣтъ мина презъ града триумфално и бурно

трая повече отъ два часа. Разбира се, отряда не можеше да чака края на тая мила и трогателна церемония, остави знамето съ хранителитѣ му на „Гуменя“ и отиде да заеме мѣстото си между бойцитѣ.

Щурмуваната и подпалена казарма не се предаде, а се изостави отъ защитницитѣ ѝ. Последнитѣ, за да не изгорятъ живи въ нея, бѣха се събрали въ конюшната, която бѣше въ зимника и оѣха продупчили стѣната на две мѣста, за да излѣзнатъ и избѣгатъ по дола. Съ целъ да заблудятъ обсадителитѣ и успѣятъ въ начертания си планъ, войницитѣ пуснаха катъритѣ презъ главния входъ, а тѣ сами се измъкнаха презъ отворитѣ въ стѣната, бърже и тихо се спуснаха въ дола и взеха да бѣгатъ надолу изъ рѣката. Въстаницитѣ ги забелѣзаха моментално и се спуснаха по дола да ги преследватъ. Войницитѣ бѣгаха и стрѣляха, за да принудятъ преследвачитѣ да ги оставятъ на мира, но последнитѣ не се убояха и продължиха да ги преследватъ. Отъ къмъ „Спититѣ“ и „Кале“ отредѣтъ на войводата Мирче (Марко Христовъ) пресрѣщна бѣгащитѣ войници съ залпове. Намѣрили се подъ кръстосанъ огънь, нещастнитѣ вой-

ници захвърлиха пушките и патронташите си и гледаха какъ да могат да спасят главите си. Бѣгството имъ бѣ паническо. Мнозина си строшиха главите и краката, падайки отъ спилите и камените изъ рѣката. Отъ 60 души стигнаха въ близкото турско село Алданци едвамъ 17 души заедно съ офицера си съ изпокъсани дрехи. Безспорно и ние не минахме безъ жертви — 7 души убити и 5 души ранени въстаници, 1 убитъ и 1 раненъ граждани.

Презъ тоя день въстаниците регистрираха и други успѣхи. Отъ къмъ Прилѣпъ дойдоха и се спрѣха предъ „Кула“ 300 войници и башибозукъ, но Мирче ги отблъсна; на „Липа“ се яви въоръженъ башибозукъ отъ с. Норowo, но войводата Коста Христовъ го принуди да бѣга презъ глава; на „Дени каменъ“ страшниятъ войвода Гюрчинъ разби съединените башибозушки команди на турците отъ с. Дрѣнозо и на помаците отъ с. Плас-

ница. Тия башибозуци се прѣснаха като пилци, като оставиха на полесражението 20 души мъртви свои другари.

Къмъ заходъ слънце на бойците се сервира храна и имъ се даде почивка. Гражданите доброволци, едни отъ които влезнаха въ състава на полицията, а други — въ новосформирания отредъ на войводата подпоручикъ Тодоръ Христовъ, се ангажираха съ охраната на града противъ евентуални нахлувания, като подъ командата на дежурни въстаници заеха стратегически позиции извънъ града.

Свечери се. Въ злато и въ пурпуръ настѣпи първата „свободна“ за Крушово нощъ. На небето затрепкаха и заискриха брилянтни звезди. Прохладенъ тихъ вѣтрецъ тайнствено зашепти съ листата на дърветата и на ефирните си криле носѣше възторзите и благословиите на борческа Македония.

Н. К. Майски.

Въстанието въ Костурско

(Спомени)

Солунскиятъ атентатъ ме свари като учител-пунктовъ началникъ въ с. Хрупища, Костурско, на-ходяще се на границата на българското слово. Отъ

Христо Матовъ, отъ гр. Струга, идеологътъ на ВМРО и дългогоди- шень нейнъ задграниченъ представителъ.

тамъ вече почва гръцката речъ. Уведоменъ на време, че властта ще арестува всичко по-будно, за да осуети предстоящото въстание, за което вече открито се говорѣше, забѣгнахъ и продължихъ, като нелегаленъ, организирането на най-крайните юго-западни български селища, намиращи се по източните скло-

нове на „Грамосъ плавина“ — Костенарията и Нестрамъ-колъ.

Наскоро следъ връщането на делегатите отъ историческия конгресъ въ с. Смилево, дето било решено, презъ това лѣто да се обяви въстанието, бѣхъ извиканъ на съвѣщание въ с. Джмбени, за дето заминахъ заедно съ Костенарската и Нестрамколската чети. Тукъ на уречения день, въ края на втората половина на м. априль, се събрахме: цѣлото околийско ржководно тѣло, всички пунктови началници, войводи и представители на селата, дошли за сбирката.

Сбирката бѣ открита отъ Лазаръ п. Трайковъ, следъ което двамата делегати Василъ Чекаларовъ и Пандо Кляшевъ направиха обстойно изложение за всичко сторено въ с. Смилево.

Джмбени презъ време на сбирката приличаше на истинска казарма. Тукъ се намираще елита на Костурско, който бѣше донесълъ сведения за боевата готовност на района, наличността на оръжие, муниции и потвърждение на неотемлемото желание народно за постигане освобождението, като впрегне всички свои сили въ борбата.

Отъ отчета на делегатите стана ясно, че и въ Смилево било потвърдено Солунското решение, като се предоставило на Генералния Щабъ въ най-близко бждаще да опредѣли деня на въстанието. За по-правилно организиране, приготовленията за върховния моментъ, когато довчерашиятъ безправенъ робъ гордо щѣше да развѣе знамето на бунта и съ открити гърди да се опълчи срещу вѣковния си потисникъ, сбирката реши: Да се избере едно върховно ржководно тѣло — Горско началство, въ чието подчинение да се поставятъ всички въоръжени и невъоръжени сили въ околията. На това ржководно тѣло се вмѣни въ обязаностъ: 1. Да приготви плана за водене въстанишките действия въ околията, съгласно общия тактъвъ, даденъ отъ Генералния щабъ и го изпълни; 2. да засили доставката на оръжие, въпрѣки всички прѣчки отъ страна на Гръцката държава, отъ дето предимно се доставяше таково; 3. да ржководи запасаването и складирането на хранителни продукти и 4. да устрои военното обучение на бждащата революционна армия.

Единодушно бѣха провъзгласени за членове

на Горското началство: Лазаръ п. Тройковъ отъ с. Джмбени, Василь Чекаларовъ и Пандо Кляшевъ отъ с. Смърдешъ, Манолъ Розовъ и Михаилъ Николовъ отъ с. Бобища, като съ тоя изборъ имаме гаранцията и вѣрата, че ще бжде всичко сторено, щото Костурско да не остане по-назадъ отъ другитѣ околии. За да бжде запазенъ континюитетътъ, бѣха избрани замѣстници на горскитѣ началници, та при евентуаленъ нещастенъ случай, веднагемеханически убитиятъ да бжде замѣстенъ. На тѣзи замѣстници бѣха дадени всички права и тѣ съ съвещателенъ гласъ участвуваха въ заседанията на Горското началство. За подгласници се избраха: на Лазаръ п. Тройковъ — Киряко Търповски отъ с. Джмбени, на Василь Чекаларовъ — Лазаръ Киселинчевъ отъ с. Косинецъ, на Пандо Кляшевъ — Иванъ Поповъ отъ с. Левски (Неврокопско), на Манолъ Розовъ — Илия Н. Биолчевъ отъ гр. Прилепъ и на Михаилъ Николовъ — Никола Андрѣевъ отъ с. Мокрени.

Цѣлата околия бѣ раздѣлена на петъ района съ по единъ районенъ войвода на чело, подчиненъ направо на горското началство: първи районъ — Корещата съ районенъ войвода Митре Влаха отъ с. Кономлади; втори районъ — Пополеколъ съ Иванъ Поповъ отъ с. Левски (Неврокопско); трети — районъ Мокренско — Кайлерски съ Никола Андреевъ отъ с. Мокрени; четвърти районъ — Нестрамколъ съ Никола Добролишки отъ с. Добролища и пети районъ Костенария съ Стерйо Ташковъ отъ с. Желинъ.

Най-добре подготвени и надежни бѣха районитѣ Кореща и Пополеколъ. Ето защо и на тѣхъ се разчиташе за успѣха на въстанието. За по-голъма стегнатостъ тия два района бѣха раздѣлени: първиятъ на три центра, а вториятъ — на два съ по единъ центровъ войвода, подчиненъ на респективния районенъ такъвъ. Центроветѣ носѣха имената на центровитѣ села, а именно: Джмбенски съ войвода Атанасъ Кършаковъ отъ с. Косинецъ, Смърдешки съ Стерйо Стерьовски отъ с. Смърдешъ, Кономладски съ Василь Котевъ отъ с. Кономлади, Вишенски съ Димитъръ Дичевъ отъ с. Лобаница и Загорички съ Никола Трифоновъ отъ с. Бабчоръ. А за войводи на селскитѣ чети бѣха опредѣлени лица измежду старитѣ и опитни четници. Съ това се приключи работата на сбирката и всѣки трѣбваше незабавно да отиде по назначението си.

Джмбенци обаче настояха, заминаването да се отложи съ единъ день. На другия день тѣ устройха народно празненство, на което взе участие цѣлото село — малко и голѣмо, облечено въ празнична премѣна, заедно съ пребиваващитѣ тукъ бунтовници празнуваха при най-весело настроение. Джмбенци се радваха на своитѣ безстрашни синове и братя, които презъ цѣли четири деня чертаеха и подготвяха плана за сринването на омразния турски кървавъ режимъ. По лицата на всички се четѣше неописуема радостъ и доволство, че именно тѣ бѣха щасливцитѣ да иматъ и пазятъ толкозъ дни повече отъ 250 души юнаци, обрекли се на саможертва. Късно вечерта всички началници и войводи се отправиха за мѣстоназначението си, кждето ги очакваше огромна работа.

Занизаха се дни на трѣскава деятелностъ. Всичко бѣ впрегнато за по-успѣшно подготвяне великото дѣло. Мажкото население, освенъ дето извършваше полската работа, се грижеше за покупка на оржие и ношно време, подъ ръковод-

ството на воеводитѣ, минаваше курсъ на военно обучение. Женитѣ пъкъ, за да не останатъ по-назадъ отъ мажетѣ си, освенъ домакинството готвѣха сухаръ, долни дрехи, чорапи и друго за нуждитѣ на възстаницитѣ. Съ една дума, цѣлата околия бѣше заприличала на голѣма военна работилница.

Петъръ Тошевъ отъ гр. Прилепъ, единъ отъ първитѣ и видни дейтели на ВМРО.

Погълнати отъ непосилна работа, не усетихме, какъ изминаха месецитѣ май и юний. Отъ ревизитѣ се установи, че всичко възможно е сторено и че съ спокойствие може да се очаква денятъ на бунта. Колкото неусѣтно минаха изтеклитѣ два месеца, толкозъ по нескончаеми се точеха днитѣ на месецъ юлий при напрегнато очакване.

Най-сетне, на върхъ Илинденъ, 20 юлий 1903 година сутринта, току що зората разкъсваше черното було на нощта, когато морна дружина следъ дълтъ походъ, подъ прикритието на млада букова гора, бѣше се отдала на дълбокъ и ободряющъ сънъ въ Дрѣновскитѣ усои, пристигна куриеръ съ дълго очакваното известие. Пандо Кляшевъ, събуденъ, бѣ щастливецъ пръвъ да прочете съобщението и, зарадванъ до уши, съ усмивката на любовъ ни поздрави съ дълго очакваната вестъ. Днешниятъ день бѣше опредѣленъ, довчерашиятъ робъ да счупи вѣковнитѣ окови и съ оржие въ ръка гордо да поиска смѣтка за всички досегашни патила и се обяви свободенъ. Гепералниятъ Щабъ предписваше на 20. юлий да се обяви въстанието. Тази новина мина като електрически токъ и раздвижи цѣлия бунтовнишки лагеръ. Полусънни, четницитѣ поздравлявайки се съ „Христосъ Въскресе“ опрѣли очи, въ които блещѣше смелостъ и готовностъ, въ своитѣ любими началници, чакаха

нареждания. Началниците, свили кръстачки крака, замъствайки масата съ коленетъ си, пишъхмے писма, съ които уведомявахме останалитъ другари и селски ръководни тѣла за предписанието, като имъ се пращаха преписи отъ възванието, общия планъ за въстанишкитъ действия и нареждания за работа.

До къмъ следъ обѣдъ, всичко бѣше привършено и разпратено по мѣстоназначение. До вечеръта още въ цѣло Костурско не остана нито единъ телеграфенъ стълбъ здравъ и така, съобщителнитъ срѣдства бѣха прекжснати и костурско и Костуръ бѣха изолирани. Костурско бѣ въ форменъ бунтъ.

Къмъ 5. часа следъ пладне построиха се дветъ райони чети на Иванъ Поповъ и Митре Влаха и, следъ като имъ се прочете възванието, съ една кратка, пропита отъ високъ патриотизмъ речъ Чакаларовъ описа значението на въстанието и помоли борцитъ да бждатъ проникнати отъ беззаветна преданостъ и послушностъ, единственъ залогъ за увѣнчаване съ успѣхъ великото дѣло, което отпочвахме. Речъта бѣ изпратана отъ грѣмогласно ура и тържествено обещание отъ момчетата, че както досега сж служили преданно и занапредъ безрезервно турятъ предъ олтаря на любимото си отечество най-великото свое благо — живота, и върватъ въ скорошния изгрѣвъ на свободата.

Тодоръ Лазаровъ отъ гр. Шипъ, единъ отъ първитъ видни деятели на ВМРО и нейнъ задграниченъ представителъ.

Съ останалитъ около 130 бойци отъ дветъ чети, понеже много отъ тѣхъ бѣха разпратени съ поржчения, решихме да нападнемъ аскера въ с. Вишени, та по такъвъ начинъ да ознаменуваме, първия день на въстанието, че сме минали въ напад-

дателно положение, т. е. да вземемъ инициативата въ свои ръце.

Преди да бѣ се напълно мръкнало още, отзовахме се около казарменото помѣщение, наождаяще се на западната покрайнина на селото, срещу което открихме убийственъ огънь. Войската, изненадана и стресната отъ стрелбата и екота на хвърленитъ бомби, обзета отъ панически страхъ, избѣга по направление къмъ гр. Костуръ, отъ дето не се върна вече.

Тукъ вчерашниятъ безправенъ и угнетенъ робъ отбелѣза първия свой успѣхъ, който закрепилъ у него вѣрата, че и той може свободенъ да живѣе подъ слънцето и да се радва на благата, що турви. Това бѣ първиятъ ударъ върху робскитъ окови.

Още сжщата вечеръ пристигнаха и се присѣдиниха къмъ насъ четитъ отъ селата: Вишени, Блага, Черешница, Тиолица, Апоскепъ, Шестеово и Сетома. Съ развѣти знамена въ строй, единъ следъ другъ, обикновеното движение на четитъ, почетно се отправихме за сборния пунктъ — височината „Върбица“, надъ с. Бобища. Тукъ сварихме Загоричката центрова и селскитъ Загоричка и Бобишка чети. Не следъ много пристигнаха още и селскитъ чети на Куманичево и Бабчоръ.

На втория день, късно следъ обѣдъ, получихме донесение, че отъ Костуръ по шосето къмъ Върбица се движи много аскеръ, подъ командата на Етхемъ Паша. На Загоричката центрова чета, засилена отъ четитъ на селата Блага и Черешница съ още около 20-тина стари опитни четници за отделѣони началници, даде се задача, да заеме позиция на мѣстността „Кайнака“ и, като влезне въ съприкосновение съ неприятеля, да го спре на всѣка цена и не му позволи да напредва, съ категорична заповѣдъ въ никакъвъ случай да не отстъпва. Презъ нощъта четитъ сполучиха да завзематъ указаната позиция, която имаше командуваще положение.

На другия день още отъ ранна сутринъ започна сражението, което до къмъ пладне вървѣ много добре, макаръ че въ тази неравна борба турцитъ участвуваха съ около 2—3,000 души, въоръжени съ отлична магазинна пушка „маузеръ“, разполагащи съ голѣми запаси отъ муниции и отлично продоволствуванни, а четитъ на брой не повече отъ 150 бойци, въоръжени съ немагазинна пушка „Гра“ и безъ никакви запаси отъ муниции, се държеха и нанасяха голѣми поражения на упорито настѣпващия неприятель. Следъ пладне, обаче, турцитъ отпочнаха бѣсни атаки, недържейки смѣтка за жертвитъ си, което предизвика колебание у бойцитъ. Но благодарение, че този обратъ на време бѣ забелѣзанъ, та можа да се избѣгне катастрофата. Веднага бѣ изпратенъ въ подкрепа Иванъ Поповъ, начело на около 150 бойци, съ задача да спре настѣплението на противника и осигури правилното отстъпление на обграденитъ. На време пристигналото подкрепление съумѣ да спре бѣсното противниково настѣпление, съ което даде възможностъ на обграденитъ по-спокойно да отстъпватъ, като оставиха на полесражението около 30 жертви. Но и противникътъ, омаломощенъ отъ преголѣмитъ жертви — 250—300 убити и много ранени — се отдрѣпна къмъ с. Маврово. Тукъ Костурско получи първото си бойно кръщение и ознаменува въстанието съ една велика победа.

Още сжщия день убититъ бѣха прибрани и тържествено погребани надъ с. Черешница.

Предстоеше превзimanето на кудовлашкото

градче *Клисура*, мюдюрлукъ съ 4—500 души войска гарнизонъ. За тая целъ презъ нощята Костадинъ Николовъ начело на Куманичката селска чета, бѣ изпратенъ къмъ Ежево-планина, източно отъ градчето, да заеме позиция. Манолъ Розовъ и Иванъ Поповъ съ група чети завзеха височината Даула и могиликитѣ северно отъ градчето; Чакаларовъ, Кляшевъ и пишещия тия редове, следъ като разрушихме нѣколко моста по шосето Костуръ—Клисура—Суровичево, съ друга група чети заехме височината „св.Илия“, южно отъ градчето, а западната частъ бѣ заета отъ части на последнитѣ две групи. Така, обградено, сѣдбата на градчето бѣше окончателно решена. На 23-и още отъ зори, съгласно нареждането, дочуха се гърмежи отъ къмъ Ежево планина и не следъ много отъ къмъ с. Маврово Етхемъ-пашовитѣ пълчища се раздвижиха и насочиха по шосето нагоре. Завърза се ожесточенъ и неравенъ бой, воденъ съ еднаква упоритостъ и отъ дветѣ страни — за победа.

Тукъ е мѣстото да кажа, че Костурчани се биха съ небивала самоотверженостъ и силно желание да побѣдятъ, защото знаеха, че отъ побѣдата зависи благоденствието имъ. Благодарение на тази упоритостъ и желание още по пладне забелѣзахме разколебаване у противника, който бѣше вече далъ надъ 200 души убити и много ранени, като къмъ 3 часа отстъпи въ паническо бѣгство. И така, Клисура бѣ въ наши рѣце, безъ нито една наша жертва, ако не се смѣтатъ вчерашнитѣ такива.

Противникътъ остави въ наши рѣце 16 коня, цѣла походна кухня, повече отъ 80 пушки маузеръ и грамада патрони. Куцовлашкото население ни посрѣщна привидно радушно и даде тържествено обещание, че ще пази редъ и тишина и ще изпълнява наредбитѣ ни.

Следъ тази красива побѣда, отбелѣзана въ двудневнитѣ боеве, съ противникъ многократно погълмъ, моралътъ се издигна твърде високо и въратата, че е настѣпилъ краятъ на турското владичество, закрѣпна. Като отзвукъ на тази побѣда бѣ, че населението отъ околнитѣ турски села побърза да дойде и изкаже върноподанически чувства и ни предаде оржжието, каквото е имало; то веднага бѣ раздадено на годнитѣ да го носятъ, но нѣмащи такова милиционери.

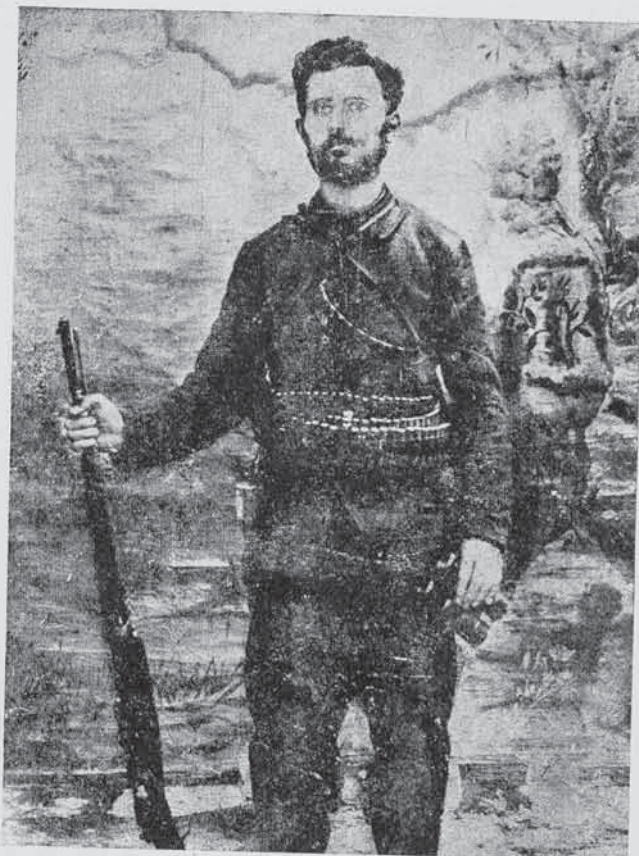
Върѣчки всичко, понеже бѣхме увѣрени, че нѣма да достигнемъ до положението да диктуваме условията за миръ и Турция безропотно да ги приеме и подпише на барабанъ, въ Клисура не оставихме нашъ гарнизонъ, като надзорътъ се предостави на движушитѣ се наоколо чети.

Центровитѣ чети на Поповъ и Андреевъ и нѣкои отъ селскитѣ чети се отправихме за Кайлярско, за да проучимъ на самото мѣсто, дали повдигането на въстание въ този край е възможно и полезно. Оказа се, обаче, че едно въстанишко движение тамъ, поради многочислеността на турското население не само веднага ще бѣде смазано, но ще стане причина за съвършеното унищожение на всичко бѣргарско въ тоя край, да мине подъ башибозушкия ятаганъ. Ето защо, оставихме миренъ този край.

На пѣтъ за Емборе, около Вrabчанското езеро, изгорихме нѣколко турски чифлици, а опитътъ ни да изгоримъ черкезкото село св. Тодоре не успѣ, понеже не разполагаме съ достатъчно време за подготовление на тази акция. Следъ двудневно престояване въ Емборско, което използвахме за

срещи съ рѣководното тѣло тамъ, отправихме се обратно за Костурско.

Андреевата чета оставихме въ с. Мокрени и съ останалитѣ продължихме за с. Смърдешъ, отъ дето трѣбваше да се подготви и устрои нападението на арнаутското село *Биглища* — Корчан-

Илия Н. Биолчевъ отъ Прилепъ, запасенъ членъ на Костурското Горско началство презъ Илинденското въстание.

ско, мюдюрлукъ съ 5—600 души гарнизонъ. За голѣмо съжаление, обаче, тая акция не можа да се реализира, понеже турцитѣ сж били предизвестени за намѣренията ни отъ по-рано. Това извършилъ единъ грѣцки учител, пѣтуващъ отъ Костуръ за Корча. Сжщиятъ бѣше заловенъ при с. Смърдешъ, но следъ като се заклѣ, че и той, като християнинъ, не може да не симпатизира на освободителното дѣло, му бѣ позволено да продължи пѣтя си. Обаче, щомъ стигналъ въ с. Биглища, като сжщински грѣкъ, въпреки клѣтвитѣ, побързалъ да уведоми властта за готвещото се нападение. Ето защо, когато се отправихме да заемемъ височинитѣ, които трѣбваше да ни служатъ за база на действията, бѣхме изненадани отъ турски огънь, тѣй като турцитѣ бѣха вече заели сжщитѣ височини. Завърза се сражение, което трая до вечерята.

Понеже изненадата е залогъ за успѣхъ въ въстанишкитѣ действия, отказахме се временно отъ намѣрението, съ което се избѣгна даването много безполезни жертви. И така, нападението на Биглища се отложи за по-благоприятно време.

Въ Смърдешъ, кждето бѣхме се завърнали, намѣрихме Лазаръ п. Трайковъ, който ни събщи за молбата на леринчани за съвмѣстни действия и пре-

вземане на гръцко-куцовлашкото градче Невеска, мюдюрлукът съ гарнизонъ около 2,000 души. Съ куриеръ съобщихме на Манолъ Розовъ, който се навърташе около Клисуря, на определена дата съ всички чети да бжде на мѣстността „Порта“, на върха „Вичъ“ надъ с. Прекопана. На уречената дата и мѣсто се събрахме съ Манола и разполагахме съ 1,250 бойци. Сутринта на другия денъ преди зори се отправихме за Невеска, като следъ двучасово пътуване се отзовахме въ гората около сжщото. Понеже леринчани не сварихме на уреченото мѣсто, ре-

забелѣзахме, че по шосето за гр. Леринъ се процочи една дълга лента отъ хора. Стана ясно, че става смѣна на гарнизона.

Къмъ 4 часа, като предполагахме, че отишлиятъ си аскеръ е твърде далечъ, заповѣда се на тржбача Григоръ, синъ на Кономладския центровъ войвода, да свире атака и първа да открие огънь наказателната чета. При зова на тржбата, четниците съ устремъ се хвърлиха на ножъ и изненаданиятъ аскеръ въ панически страхъ удари въ бѣгство къмъ Леринъ. До вечерта градчето бѣ окон-

Василъ Чакаларовъ и Пандо Кляшевъ, членове на Костурското горско началство презъ Илинденското въстание, съ свои бойни другари.

шихме мимо тѣхъ, сами да свършимъ съ нападението. Разпредѣлихме четитѣ за ограждане на градчето. Мѣстността позволяваше обграждането да стане само отъ три страни: северъ, западъ и югъ, а отъ изтокъ оставаше свободно. Тихо четитѣ заеха набелѣзанитѣ имъ позиции, като се стараеха, колкото е възможно по-близо да бждатъ до обекта.

Къмъ западната страна на градчето, въ ливадитѣ на палатки бѣше разположенъ аскерътъ. Групатана Поповъ бѣше заела позиция въ гората близо до палаткитѣ на около 200—250 крачки, безъ това да подозира аскерътъ. Наредено бѣ точно на 12 часа — обѣдъ Поповъ пръвъ да открие огъня.

Преди 11 часа, обаче, отъ единъ влахъ овчаръ узнахме, че въ градчето имало новоодошла войска, та, докато се осведомимъ за намѣренията на турцитѣ, заповѣда се на Поповъ да не открива огънь до второ нареждане или докато такъвъ не бжде откритъ отъ насъ. Къмъ 12 и половина часътъ

чателно очистено отъ войска. Въ наши ржце паднаха 8 души пленници, повече отъ 100 маузерови пушки, изобилно количество патрони, много облекло и други снаряжения. Изгорихме казармата. Населението, което съ притаено сърдце е следѣло боя, отначало въ недоумѣние и страхъ, но следъ като чу бунтовнишкитѣ пѣсни, наизлѣзе на улицитѣ и съ сълзи отъ радостъ посрѣщаше освободителитѣ си. Понеже Невещени се гърчѣеха, то отъ по-рано бѣ заповедано, момчетата да не приематъ нищо за ядене отъ тѣхъ, защото се опасяхме отъ коварството и вѣроломството на гърка. Следъ влизането ни въ Невеска, отъ къмъ източната страна пристигнаха около 300 леринци, които били по време на боя въ гората надъ Зелениче и така не взеха участие въ боя.

И тукъ, както въ Клисуря, не се остави гарнизонъ. Набързо събрахме наложения въстанишки данъкъ, като за всѣка сума се издаваше формална разписка. Още сжщата вечеръ се върнахме въ Вър-

бица, дето Манолъ Розовъ бѣ устроилъ лагеръ и ни чакаше топла храна. Тукъ сварихме стари майки, млади булки и сестри отъ околнитѣ села, които бѣха дошли да видятъ своитѣ близки, подтиквани отъ вътрешенъ страхъ, да не би да се е случило нещастие. Неописуема бѣ радостта на всички, когато срещнаха своитѣ и, порастнали въ собственитѣ си очи, заразпавяха за боеветѣ и подчертаваха нѣмането на жертви. Така мина цѣлата нощъ въ мили приказки и весели пѣсни.

Три дни следъ това, отъ къмъ Невеска и Костуръ, по направление къмъ Върбица, настѣпваха безчетни пълчища войска — около десетина табура. Явно бѣше, че турцитѣ бѣха решили да ни съкрушатъ окончателно, затова бѣха взели едно разположение такова, че да ни откъснатъ отъ нашитѣ краища и ни отхвърлятъ всрѣдъ гръцкото население къмъ гръцката граница, та съ негова помощъ да ни избиятъ до единъ.

Заехме позиции на единъ гребенъ, който като че ли природата се бѣ погрижила да го укрепи и пригоди за тази целъ; дългъ около 1 километъръ, той командувахе околността. Предъ него се разтичаше една поляна, дълга повече отъ 2 и половина километра, и по нея настѣпваха турцитѣ въ колона. Залегнали въ позициитѣ си, чакахме съ спокойствие приближаването имъ. Чакъ когато дойдоха на 800 крачки предъ насъ, бѣ откритъ ураганенъ огънь срѣщу тѣхъ само отъ ония, що имаха магазинни пушки, а такива имахме всичко 286. Настѣпвайки въ колона по поляната, тѣ търпѣха голѣми поражения. При всѣки залпъ колоната се повръщаше назадъ, като оставяше маса убити и ранени, следъ което наново се събираше попълваше и пакъ настѣпваше съ сѣщия резултатъ. Това продължи до вечерта, безъ да могатъ да направятъ нито крачка и прекратиха бѣснитѣ атаки. По навикъ турцитѣ нощно време не се сражаваха. Като се взе подъ съображение, че не ще ни бжде възможно да прогонимъ многочисления противникъ, у когото се видѣ желание, съ цената на каквито ще жертви, да се справи съ насъ и още повече, че не бѣше изключена вѣроятността да пристигнатъ войски и отъ къмъ Суровичево и Кожани, та да ни стѣгнатъ като въ обржчъ, решихме още сѣщата нощъ да отстѣпимъ.

Въ това сражение турцитѣ имаха повече отъ 5—600 убити и ранени.

Върѣйки, че турцитѣ бѣха заели удобно разположение и ни преграждаха пътя къмъ българскитѣ селища, за да ги заблудимъ, отстѣпихме по направление къмъ селата Лошница и Гръцко Блаца. Къмъ 12 часа на полунощъ върнахме се обратно и единъ следъ другъ на дистанция 20 крачки, презъ село Олища за с. Черешница, оставяйки въ лѣво Черния връхъ и въ дѣсно Чукаритѣ надъ с. Черешница, заети отъ турцитѣ, сполучихме да се промъкнемъ помежду имъ незабелѣзани и се отзовахме оттатъкъ с. Вишени въ гърба на войскитѣ. Следъ малка почивка се изкачихме на височината надъ с. Кономлади — „Лисецъ“. Турцитѣ неподзирайки, че четитѣ имъ сѣ вече въ гърба, на другия день сѣ гонили вѣтъра къмъ с. Лошница и, когато сѣ се увѣрили, че никакъвъ четникъ не се е показалъ къмъ гръцкитѣ селища, озвѣрени, като се повърнали, сѣ се отдали на изстѣпления надъ мирното население въ Пополе-колъ и изгорили много отъ селата.

Отъ Лисецъ се отправихме за къмъ Псодери,

дето бѣхме пресрѣщнати отъ една колона войска, която имаше и две орждия. Отъ ранна сутринъ до късна вечеръ водихме бой, който завърши съ оттегляване на противника къмъ Леринъ. Въ това сражение имахме само единъ убитъ.

Въ продължение на 35 дни бѣхме абсолютни господари на положението. Всичко турско се бѣше затворило въ градоветѣ Костуръ, Корча и Леринъ. Даже съседнитѣ арнаутски села отъ Девола бѣха опразнени и по запусѣлитѣ имъ улици се мѣркаха силуетитѣ само на старци и баби, а всичко останало напуснало бащина си стрѣха, бѣше се прибрало въ градоветѣ, дето съ трепетъ очак-

Лазаръ попъ Трайковъ отъ с. Дѣмбени, Костурски горски началникъ презъ Илинденското въстание.

вали дена, когато комититѣ ще дойдатъ, за да ги нападнатъ. Голѣма частъ отъ турското население въ градоветѣ е изказало наклонностъ да се подчини на въстаницитѣ и си гледа мирно полската работа. И вѣроятно това желание щѣло да вземе връхъ и да наддѣлѣ, ако не бѣше неоправданото изгаряне на единственото помашко село въ Корецата — Жервени — фатална грѣшка. Съ положителностъ може да се предполага, че за изгарянето на българскитѣ села, твърде много е допринесло не само турскиятъ фанатизмъ, но и това изгаряне.

Следъ като въ Костурско се съсредоточи грамадна армия, положението стана много сериозно и неудържимо. Постави ни се въпроса: дали да продължимъ действията, съ което щѣхме да предизвикаме унищожението на всичко българско въ този хубавъ български край. Ето защо, следъ още около 15-дневно гонене съ аскера въ леки схватки, кога цѣлодневни, кога по-кратковременни, решихме да се отдрѣпнемъ отъ Костурско. Събрани на височината Лисецъ, четитѣ се раздѣлиха на две групи, като едната отъ около 650 души съ Лазо, Манолъ, Мише и пишеция, трѣбваше да се отправи презъ Леринско и Прилепско по посока къмъ България, следъ като се влезе въ разбирателство съ въстанишкия генераленъ щабъ. Втората група отъ около 550 души съ Чакаларовъ, да се отправи къмъ гръцката граница и, като извърши редъ акции, да предизвика оттегляването на войскитѣ отъ околията. Въ Костурско се остави Пандо Кляшевъ съ една хвърковата чета отъ 20 души, която да бжде въ услуга на населението и да подѣржа духа му.

И така, презъ втората половина на месецъ септемврий презъ селата Бабчоръ, Неретъ, дето прибрахме Леринскитъ мѣстни чети на Фози отъ с. Търсе и Илия отъ с. Неволяни, които ни бѣха водачи, прекосихме Леринското поле и се изкатерихме по масивнитъ плещи на Нидже планина, като на четвъртия день успѣхме да изкачимъ височината надъ

Билиана Трифонова отъ гр. Битоля, дъщеря на Трифонъ Карановъ, единъ отъ виднитъ дейци на църковния въпросъ въ Битоля. Като учителка въ Битоля и селата взела е живо участие въ революционното движение.

с. Ситина. Лутаци се изъ дебритъ на Нидже по Чеганскитъ и Родовскитъ урви, следъ петдневно гладуване, стигнахме връхъ Соколъ, източно отъ върха Каймакъ-Чаланъ. Тукъ срѣщнахме една колона войска, която се движеше отъ с. Пожарско (Воденско) за къмъ с. Градешница (Прилепско), завързахме сражение, което продължи до мракъ. Въ това сражение бѣ убитъ Манолъ Розовъ, а Комладскиятъ селски войвода бѣ безнадежно раненъ. Следъ Маноловата смъртъ, по силата на решението въ с. Джмбени, азъ станахъ редовенъ членъ на Горското началство, съ всички права и задължения.

Съ мръкването боятъ вече бѣше престаналъ, но трѣбваше да решимъ въпроса: да се оттеглимъ ли отъ мѣстосражението, съ което бихме обрекли на сигурна гладна смъртъ групата, която вече отъ петъ дена гладуваше или да останемъ тамъ и се погрижимъ за снабдяването съ храна, каквото можеше да се достави отъ с. Пожарско.

Отъ докладъ на районния войвода Поповъ пролича, че всѣко движение безъ храна е немислимо, защото по-голѣмата частъ отъ момчетата сж изтощени и нѣматъ сили за походъ, безъ да бж-

дать нахранени. Ето защо оставихъ четитъ на сжщата позиция, като възложихъ началствуването Попову и съ четиридесетъ момчета се отправихъ за с. Пожарско, което отстоеше на около четири часа пѣтъ. Отъ тамъ взехъ достатъчно храна, състояща се отъ сухъ хлѣбъ и сирене, която, товарена на четиринадесетъ мулета, донесохме я въ главния лагеръ, дето бѣ посрещната съ неописуема радостъ.

Като се нахраниха момчетата, наредихме да бжде заетъ върха Каймакъ-Чаланъ, защото отъ наблюдението се видѣ, че турцитъ правятъ обходно движение и се стремятъ да заематъ този командувашъ връхъ, съ което ние щѣхме да бждемъ обречени на сигурна гибель, понеже щѣхме да изпаднемъ като въ клеши и абсолютно невъзможно щѣше да ни бжде каквото и да е отстъпление, тъй като всички пѣтища за това щѣха да бждатъ пресѣчени.

Още рано следъ обѣдъ сполучихме да заемемъ този връхъ и веднага се откри престрелка съ тичащитъ отъ другата страна на върха турци.

Това бѣ сигнала за отпочване на сражението, въ което турцитъ ни нападаха отъ три страни, но безъ никаквъ резултатъ за тѣхъ. Както обикновено, боятъ спрѣ вечеръта. Успѣхме незабелѣзано да се изтеглимъ къмъ влашкитъ колиби-мандра на кехаята Султаяни, отъ дето взехме водачъ, за да ни оправи пѣтя по посока за с. Скорчивиръ (Прилепско). Освободихме леринскитъ чети и продължихме пѣтя сами съ мѣстни водачи, докато въ с. Крушевица (Прилепско) срѣщнахме четата на мариховския воевода Толе-Паша. Съ двама водачи отъ неговитъ четници продължихме пѣтя и следъ три дни въ гората на с. Смолане срещнахме се съ Прилепския околийски воевода Петъръ Ацевъ заедно

Митре Влаха, Костурски войвода, участникъ въ Илинденското въстание.

съ четата на Гьорче Петровъ и Пере Тошевъ. Останахме да се движимъ заедно, до като получимъ нареждане отъ Генералния щабъ за бждащото ни поведение. Не следъ много се получи очакваното нареждане, съ което се даваха инструкции за прекращаване действията и разформируване на четитъ, като ония, чието легализиране се смѣташе за невъзможно, се насочатъ къмъ България. Пъкъ иначе и не можеше, защото отдавна бѣше настѣпилъ ме-

сецъ октомврий и зимата почна да показва своята зловеща мантия, тъй че не можеше да става и дума за каквито и да било действия.

Часть отъ четниците пожелаха да продължатъ пътя за България и се отправиха за тамъ, а останалитъ се върнаха обратно за Костурско, като бѣха придружени отъ Гьорче Петровъ съ четата му. Връщайки се, на височината „Маргара“, въ землището на с. Крушейца, тѣ сж дали едно великопено сражение, което всѣло ужасъ у турцитъ.

Въ това сражение е билъ тежко раненъ Лазаръ п. Трайковъ, когото, въпрѣки тежкото му положение, сполучили да заведатъ въ Костурско. Въпреки всички предупреждения на другаритъ му, той наивно се довѣрилъ на ренегата Коте отъ с. Руля (Костурско) — бившъ нашъ четникъ, а сега агентъ на Костурския грѣцки владика Каравангелисъ. Последниятъ, щомъ узналъ, че Лазо останалъ да се лекува при Коте, заповедалъ му да отреже главата и му я изпрати въ Костуръ.

Илия Н. Биолчевъ.

Въстанието въ Охридско презъ 1903 година

(С п о м е н и)

На 15. Юлий 1903 г. пристигна известие отъ Щаба, че въстанието ще се дигне на 20. юлий презъ нощта въ недѣля срещу понеделникъ. На Илинденъ ще загърми цѣла Македония и Одринско.

Въ Брежанскитъ гори, между селото Брежани и Плаке, Горското началство въ съставъ: Антонъ Кецкаровъ, Хр. Узуновъ, Наумъ Анастасовъ Цвѣтиновъ и Наумъ Златаревъ изработиха плана на въстанието, съгласно упътванията на Щаба.

На 20. юлий презъ нощта подъ водителството на Горското началство и воиводитъ на Горна и Долна Дебърца, Орга-Колъ, Малесия и Езерския районъ започна бунта. Унищожиха се телеграфнитъ жици и стѣлбове между Охридъ и Рѣсенъ, Охридъ и Елбасанъ, Охридъ — Дебъръ и Охридъ — Корча; разрушиха се мостове, кули и турски застави и постове. До вчерашниятъ робъ стана господаръ на цѣлата тая областъ. Само Сирулския ридъ и Издеглавье — мюдюрницата, дето имаше много аскеръ, не можаха да се завладеятъ, макаръ да се води ожесточено сражение.

Следъ 2 — 3 дни настѣпиха люти сражения. Бахтияръ-паша заповеда да се нападатъ и изгарятъ селата. Въ разстояние на 4 седмици аскерътъ сполучи да изгори много села до основи, при геройски отпоръ на всѣка селска чета и при голѣми жертви наши и на аскера.

Следъ всѣко сражение аскерътъ се прибираше въ своитъ лагери — въ Сирулския ридъ и Издеглавье мюдюрницата, а четитъ — около селата и въ горитъ.

Въ Чемерския долъ, близу до селото Брежани, имаше наредена болница, завеждана отъ Христо Ангеловъ; домакинъ на Болницата бѣ дѣдо Христо, баща на войводата Тасе. Тя бѣше импровизирана горска болница съ кревати, душеци отъ шума, чаршафи, ризи, медикаменти и чистъ пшениченъ хлѣбъ. Войводата Аргиръ Мариновъ още въ първитъ дни на въстанието плени 65 товара бвашно и 21 товаръ разни медикаменти и платове отъ турския аскеръ при шосето до „Пренто мостъ“, близу до с. Опейница. Съ това се продоволствуваха болницата сносно. Жени, старци и деца прислужваха въ болницата. Реквизирахме жито и добитъкъ за храна на цѣлото въстанало население и направихме фурни и кухни въ затѣнтени гористи мѣста. Всѣка чета и всѣко село имаха своитъ прислужници, които разнасяха храната на чети и на населението. Бѣха уредени работилници подъ ръководството на Антонъ Узуновъ, Дуле Пармаковъ, Левъ Чиновъ и нѣколцина стружани, които поправяха пушки, пълнѣха патрони, приготвяваха цървули, патрондаши и пр.

Голѣмъ бѣше възторгътъ въ първитъ дни на

въстанието, макаръ селата да бѣха изгорени, макаръ че се дадоха много жертви; тамъ се пѣеше „Живъ е той, живъ е...“ и гордо се развѣваше Охридското красиво знаме, съ изобразенъ лъвъ на едната страна, а на другата — мома съ гола

Антонъ Кецкаровъ отъ гр. Охридъ, членъ на Охридското горско начакство презъ Илинденското въстание.

сабя въ ржка и съ текстъ: „Тозъ, който падне въ бой за свобода, той не умира“. Населението се радваше, че скоро ще дойде помощъ, че охридчани, живущи въ България съ офицери охидчани вече идатъ и скоро ще пристигнатъ въ Охридско. Уви! въ срѣдата на августъ всичкитъ разбраха, че въстанието заема само Бигла планина — Охридско, Кичевско, Демирхисарско (Битолско), Ресенско, Крушовско и Костурско. Христо Узуновъ, Наумъ Анастасовъ и Наумъ Златаревъ отбраняваха Долна Дебърца и Орга-колъ, а Антонъ Кецкаровъ

заедно съ дошлите през въстанието Александър Чакъровъ отъ Струга и Лазаръ Димитровъ отъ Дебърско, причислени къмъ Горското началство, отбраняваха Горна-Дебърца. Въ Езерския районъ и Малесия не бѣ възможно вече четите да се задържатъ. Лука Грубчевъ, който ръководѣше Стружкия районъ, Стружкия и Дебърския Дримъ-колъ, се прибра заедно съ четата си въ Горна-Дебърца.

Къмъ края на м. августъ по наставленията на Щаба, Горското началство даде заповѣдъ, четите

водата Аргиръ Мариновъ, горския началникъ Наумъ Златаревъ, Дуде Пармаковъ, Стефанъ Куртеловъ. Ламбе Берберчето и др. Отъ мирното население жени, старци и деца бѣха убити до 150 души. Следъ нѣколко дни отъ това сражение бѣ заловенъ отъ турския аскеръ въ Лешанско свещеника Василь попъ Ангеловъ, единъ отъ най-добрите наши ратници. Турскиятъ аскеръ, действително, даде много жертви, но Долна-Дебърца бѣ изгубена за четите. Наумъ Анастасовъ, горски началникъ, който

Четнически упражнения.

да пазятъ силите си, да не завързватъ сражения и да заставятъ мирното население да се прибира въ селата или да отива въ града.

Въ Горна-Дебърца четите бѣха въ постоянно движение, не завързваха сражение, а само маневрираха. Горите бѣха пълни отъ жителите на изгорѣлите села и бежанци отъ Малесия. Да се завързваше сражение, значеше да попадне въ огънь беззащитното население — старци, жени и деца.

Въ Долна-Дебърца въстаническиятъ лагеръ бѣ между с. Рѣчица и с. Куратица — Давидовата ливада, Рашанецъ и Марковите кули.

На 30. срещу 31. августъ около 10.000 войска съ артилерия нападна мирното население въ Долна-Дебърца. Подвижните чети бѣха заставени да завържатъ сражения, за да отбраняватъ мирното население. Завърза се люто сражение за живота или смъртъ. Въ това сражение сложиха костите си 27 четници, между които: Антонъ Узуновъ, вой-

бше въ огъня на това сражение, съ останалите четници отстъпи въ Езерския районъ, а Христо Узуновъ отстъпи въ Демирхисарско. Следъ нѣколко дни тѣ дойдоха въ Горна-Дебърца при насъ.

Останалите горски началници започнаха да преорганизируютъ останалите боеви сили. Тогава започнаха да се разпръсватъ възвания отъ турската властъ, която подканяше населението да сложи оръжието въ растояние на нѣколко дни, да предаде началниците си, срещу което ще бѣде напълно амнистирано.

Следъ нареждането на генералния щабъ, населението и мнозина отъ четниците се прибраха по селата, следъ като складираха или прекриха оръжието си, казвайки на властта, че горските началници сж имъ го прибрали.

Настъпи най-критическо време. Никаква помощъ, никакво известие отъ никъде. На 15. септемврий въ околността на с. Сливово начални-

цитъ се съвещаватъ. Да се вземе решение за нападение бѣ немислимо, защото самото положение разрешаваше въпроса — преустановяване на въстанието. Да се каже тази дума не бѣше само тѣхно право. Вече две седмици никакво известие отъ Щаба нѣмахме. Прѣсна се слухъ, че Щабътъ заминалъ за България, че Борисъ Сарафовъ и Дамянъ Груевъ били убити, че четитѣ въ другитѣ райони се предали, че има обща амнистия и пр.

Въ тоя моментъ часовоятъ извести, че войска настѣпва отъ Долна-Дебърца, Издеглаве и Пѣсочанъ — отъ три посоки. Ясно бѣ, че тази войска ще предприеме настѣпление и въ този жгълъ — между селата Слатино, Жрбино, Лактине, Годиве, Слиново, Туре и Мраморецъ. Жени, деца, старци, болни и ранени четници пълнѣха всѣко долче въ тази последна въстаническа крепостъ. Отборъ юнаци, уморени, гладни, почти съ полуразвалено оружје гледатъ тази картина. Горското началство при тога положение намѣри, че ще бѣде страшна катастрофа, ако се встѣпи въ сражение, особено за мирното и незащитното население. Христо Узунъ настоява да отиде въ Демирхисарско съ целъ да намери щаба и му опише положението на Охридско, за да се взематъ мѣрки, а останалитѣ начѣлници да държатъ отбранително положение, до като войската се прибере въ града или въ Издеглаве. Христо Узунъ замина за Демирхисарско на 17. септемврий, а вечерта войската настѣпи къмъ с. Мраморецъ, като постепенно блокираше Горна-Дебърца. По височинитѣ на „Слатинскитѣ гори“ и „Мирчевъ кутелъ“ запалиха голѣми огнове. На следния день войската превзе върха „Голякъ“, та Горското началство отстѣпи на върха „Голо бърдо“, надъ с. Върбяни. Турски застави заеха прохода „Магерникъ“,

Куртичкото сражение. Горското началство отстѣпи въ горскитѣ мѣста на планината „Славеи“, съ целъ да се прикрие и да премине въ Кичевско, после въ Демирхисарско. Преследвано отъ войската, тосе изгуби отъ очитѣ ѝ, като навлезе въ гѣститѣ гори на Караорманъ. Тамъ Горското началство съ четата си престою два дни безъ троха хлѣбъ. Опитва се

Наумъ Анастасовъ Цвѣтиновъ, членъ отъ Охридското Горско началство презъ Илинденското въстание.

Парашкевъ Цвѣтковъ, секретаръ на Смилевския конгресъ.

който води къмъ Кичевско и запалиха огнове на върха „Голякъ“. Войводитѣ Деянъ Димитровъ, Тасе Христовъ и Никола Елшанчето не знаехме де се намиратъ — бѣхме изгубили съ тѣхъ връзката още отъ

на нѣколко пѣти да премине въ Горна-Дебърца или въ Кичевско, но силнитѣ застави на турския аскеръ попречиха да направи това.

На 25. септември с. г. въ „Караорманъ“ Антонъ Кецкаровъ, Наумъ Цвѣтиновъ, Лазаръ Димитровъ, Александъръ Г. Чакъровъ, Лука Групчевъ и Марко Павловъ съ 12 души четници, изнурени отъ умора и гладъ, обсъждаха какво да правятъ. Прибраха се въ с. Луково. Следъ като се взе предъ видъ положението на въстаналата околия и непреодолимитѣ пречки за връщането имъ между населението и, при това, преследвани отъ аскера крачка по крачка, решиха да се преоблекатъ като селяни и преминатъ албанскитѣ гори и планини, като работници.

Започна се одисеята на охридското Горско началство въ Албания, докато, най-после, на 11. октомврий се отзова въ Черна-Гора, а на 25. с. м. — въ София.

Антонъ Е. Кецкаровъ.

Въстанието въ охридска Малесия презъ 1903 г.

Въ тоя районъ влизаха селата: Селц-Буренецъ, Локовъ, Жржано, Збжжди, Глобочица, Бърчо, Присовяни, Ташморуница, Цървена-вода и петъ села въ стружкото поле по дѣсния брѣгъ на р. Дринъ.

Лука Групчевъ отъ гр. Охридъ, членъ отъ охридското Горско начальство презъ Илинденското въстание.

Районътъ, повѣренъ на районния войвода Тасе Христовъ, бѣ отлично организиранъ. Всички села подъ водителството на мѣстнитѣ селски войводи и ръководството на централния войвода Тасе Христовъ, подпомогнатъ отъ братята си Цвѣтко и Дойчинъ Христови, изпълниха пресилено даденитѣ имъ задачи.

Тѣхното престарание въ изпълнение на задачитѣ, непредвидени въ конгреснитѣ решения, но заповѣдани отъ районния войвода, бѣ изплатено съ твърде голѣми жертви въ хора и имотъ. Даже селото Ташъ-Моруница, което по организация, въоръжение и духъ заемаше първо мѣсто, въ стремлението си да изпъкне на първа линия въ изпълнение на задачитѣ си, направи прибързани и ненавременни нападения, съ които затрудни минаването и движението на четитѣ отатѣкъ р. Дринъ.

Отлично въоръженитѣ Ташъ-Морунициани на 20. юлий вечерята (Илинденъ) дадоха всички признаци, че предприематъ действия въ много голѣмъ размѣръ, отколкото бѣха силитѣ имъ. Още на 21. юлий заранята тѣ завързаха отчаяно сражение съ 2 дружини редовна турска войска и голѣми плъчища башибозукъ отъ околнитѣ турски села. Сражението продължи цѣлия денъ до вечерята, а на другия денъ селото окончателно бѣ изгорено, голѣмъ брой въоръжени и невъоръжени селяни — мъже, жени и деца бѣха избити, а останалитѣ отстѣпиха въ планината.

Сжщата сѣдба постигна всички села въ тоя районъ, чиито кѣщи бѣха изгорени, а мнозина отъ населението избито, покѣщнината и добитѣка разграбени отъ башибозука, като въоръженитѣ само мъже успѣха да се избаватъ, забѣгайки въ съседнитѣ райони. Въ разстояние на първитѣ 7—8 дни отъ почването на въстанието всички села, въ тоя районъ съ изключение на селата Локовъ и Селци, представляваха купъ пепелница. Поради горѣщинитѣ, цѣлата мѣстност бѣше се омирисала отъ разложенитѣ трупове на непогребанитѣ избити въстаници и турци и представляваше опасност отъ появяване на епидемически болести, ако случайно минаващитѣ по-късно по тия мѣста Дримкалски чети не сѣ погрижеха съ заравянето на мрогобройнитѣ наши и неприятелски трупове.

Районътъ бѣше пустъ и такъвъ си остана до края на въстанието. Само тукъ-тамъ неподвижни старци, мъже и жени бѣха се приютили между развалинитѣ на кѣщитѣ си, като се хранили съ диви овошки, събирани нощно време въ градинитѣ или близкитѣ гори.

Тѣй изпълни дълга си населението отъ тоя районъ презъ Илинденското въстание.

Лука Групчевъ

Изъ споменитѣ ми за 1903 год.

Въ началото на м. февруарий 1903 год. въ нашия, Гевгелийски революционенъ районъ пристигна Кръстю Асеновъ, като Солунски окръженъ войвода, придруженъ отъ Савата Михайловъ, който пѣкъ бѣше изпратенъ за Гевгелийски околийски войвода. Съ себе си тѣ караха 18 натоварени коне съ динамитъ и 30 пушки съ нужното количество патрони.

Съ пристигането имъ въ околията, Кръстю Асеновъ веднага пристѣпи къмъ помиряване на намиращитѣ се по това време две враждающи помежду си чети, тѣзи на Аргиръ Манасиевъ и Иванчо Карасулски — първиятъ централистъ, а — втория върховистъ. Срѣщата за помиряване стана въ село Смѣквица. Кръстю съ малко думи можа

да съгласи Иванчо да се подчини на наредбитѣ на В. М. О. Р. Организация, като го убеди, че при предстоящото въстание всѣкакви враждебни действия помежду войводи и чети сѣ пакостни за дѣлото. Иванчо подаде ръка на Аргира за миръ помежду имъ. Отъ този денъ тритѣ чети — Савовата, Аргировата и Иванчовата почнаха задружно да действуватъ.

Поради станалитѣ на 15—18 априлъ с. г. атентати въ Солунъ и въ свръзка съ проектираното въстание, на 19-й с. м. — сѣбота, една група отъ 19 души младежи, а именно: Христо Митренцевъ, Митко Сава Иосифовъ, Василъ Паноровъ, Ноне Димитровъ, Христо Узунниковъ, Зафо Зафировъ, Григоръ Иосифовъ, Пенчо Вацовъ, Тома Х. Наконъ

и пишуция тия редове — Димитър Г. Диневъ, всички отъ гр. Гевгели, къмъ 5 часа следъ обѣдъ на групи презъ разни страни на града забегнахме и следъ 3—4 дни се присъединихме къмъ дветѣ чети — Аргировата и Савовата. На излизане отъ града, обаче, Тома Х. Наковъ и Христо Митренцевъ се срѣщатъ съ тютюнколджии, които се усъмнили въ тѣхъ, подгонили ги и заловили Томата, а Христо Митренцевъ сполучи да се укрие въ единъ храсталакъ. Следъ нѣколко дни той се прибра при насъ. Заловениятъ пкъ Тома х. Наковъ бѣ откаранъ въ

съ 38, Савовата съ 33 и Иванчовата съ 24 четници, или всичко 95 души въстаници. По-късно числото имъ значително се увеличи отъ забѣгнали момчета отъ околията и отъ придошли четници отъ Кукушкитѣ чети.

Поради редъ причини, главно, че населението въ нашата околия не бѣ въоръжено, масово въстание не стана; то се изрази само въ четнически действия.

На 20-й юлий въ Кожухъ планина се събраха тритѣ чети и потеглихме по направление къмъ

Четата на Аргиръ Манасиенъ, Гевгелийски войвода.

Солунъ и осжденъ на 3 години. Поради лошото държание на турцитѣ забѣгнаха мнозина и отъ селата.

Презъ месецъ юний с. г., точно датата не помна, една група отъ 30 души въоръжени турци отъ село Горничетъ се натъкна на едно момче отъ село Конско, когато бѣ отишло да донесе вода за четата. Движението на четниците бѣ забранено, защото бѣхме съвсемъ близо до пътя за градъ Гевгели. За да освободимъ момчето, открихме огънь, Отговориха и турцитѣ. Престрелката трая само около 1 часъ. Турцитѣ се разбѣгаха безъ да се дадатъ жертви отъ дветѣ страни.

На 19-й юлий с. г. на Синьора между селата Смоквица и Милетково прочете ни се възванието за обявяване на въстанието. Този день мина въ празниченъ видъ.

Въ деня на обявяване на въстанието — 20 юлий въ околията ни бѣха само тритѣ чети: Аргировата

града. На 21-й с. м. сутринята стигнахме въ землището на село Моинъ, което отстои на 6 клм. западно отъ градъ Гевгели. Тамъ ни се съобщи, че вечерята ще бомбардираме желѣзопътната линия. За тази целъ 80 момчета отъ тритѣ чети потеглихме къмъ рѣка Вардаръ до желѣзопътната линия между града и село Мързенци, при мѣстността „Харизановъ камъкъ“, отстояща на 2—2½ клм. северно отъ града. Срещу града се поставиха на три мѣста засади отъ по 12—15 души, а къмъ село Мързенци отиде Иванчо съ четата си. Той, макаръ да бѣше солидаренъ въ всичко, все пакъ тежеше му нѣщо — държеше се винаги студено. Часть отъ момчетата пкъ останаха въ Кожухъ планина да складиратъ въ опредѣлени мѣста пристигащитѣ отъ околията храна за нуждитѣ на четниците презъ въстанието. Десетина души четници ведно съ Аргиръ и Савата се заеха съ поставяне на динамитъ подъ релситѣ, както и фитилъ и, когато всичко

бъше вече готово, даде се заповѣдъ за подпалване. Съ извънредно голѣма сила затрещѣха една следъ друга поставенитѣ момби, отъ които експлодираха — 22. Неексплодираха четири. Отъ бомбардирането линията бѣ разрушена на едно разстояние отъ 200 метра, — релситѣ изпочупени, изкривени, а нѣкои изхвърлени на нѣколко метра въ страни. Съвършено биде разрушенъ и намиращия се въ сжщото мѣсто мостъ. Следъ малко, подаденъ знакъ, всички, които бѣхме на позицитѣ, се събрахме при войводитѣ си и, препълнени отъ радостъ за извършеното, потеглихме къмъ Кожухъ. Едвамъ въ зори стигнахме въ политѣ на Кожухъ, южно отъ село Серменинъ. Бомбардирането на желѣзо-

Димитър Г. Диневъ—Халджията отъ гр. Гевгели, четникъ отъ четата на Сава Михайловъ, взелъ участие презъ Илинденското възстание.

пжтната линия бѣше сигнала за вдигане на въстанието.

Въ началото на месецъ августъ с. г., когато денувахме въ „Уменскитѣ дупки“ при насъ дойдоха две отдѣления отъ кукушкитѣ чети — тия на Трайко Гютевъ и Гоно Бигининъ. Подигна се въпроса за убийството на Кръстю Асеновъ. Гоно Бигининъ като видѣ, че убийството нему се приписва, върна се обратно. На другия день всички четници бидоха събрани, образувахме кржгъ, а въ срѣдата останаха двамата подсждими — убийци на Кръстю, а именно Мицо Д. Голѣмановъ, а на другия не помня името му. Говориха Савата, Аргиръ и Христо Стояновъ. Каза нѣколко думи и Трайко Гютевъ, следъ това се прочете присждата. Мицо Голѣмановъ бѣ осъденъ на смъртъ, а другаря му биде оправданъ. Изпълнението на присждата се

възложи на нашата — Савовата чета, която на другия день бѣ изпълнена.

На 18-й августъ дветѣ чети взеха решение да се бомбардира тунела при Демиръ-Капия, за която целъ още сжщата вечеръ на четницитѣ се раздаде по известно количество динамитъ и потеглихме за опредѣленото мѣсто. На 23-й с. м. сутринята стигнахме близо до Демиръ-Капия. Ние останахме надъ пролома въ планината, а Савата, Аргиръ, Дино Филвовъ и други 3—4 четници заминаха къмъ Демиръ-Капия, за да проучатъ мѣстността, отъ кжде полесно бихме могли да приближимъ тунела и какъ по-сполучливо да се извърши бомбардирането му. Презъ сжщия день дойдоха Тиквешкитѣ войводи Петъръ Юруковъ и Геле, които останаха при насъ презъ цѣлия день. Вечерята Савата, Аргиръ и другаритѣ имъ се завърнаха. Разправиха ни, какво сж видѣли и проучили. Съобщиха още, че сж заловили кюмюрджии отъ с. Клисурска, на които сж казали, че сме 500—600 души и имъ заржчали да донесатъ хлѣбъ и сирене. Въ първо време сж задържали като залогъ при тѣхъ 3—4 души, но по-късно, по настояването на Аргира, освободили ги. Петъръ Юруковъ, като чу, че задържанитѣ клисурчани били освободени, каза, че ще бждемъ предадени и ако не се отеглимъ на време, съ положителностъ, вмѣсто хлѣбъ, ще пристигне войска. Късно вечерята Юруковъ и Геле съ другаритѣ си заминаха. Презъ нощта се премѣстихме, но не отидохме на посоченото на селянскитѣ мѣсто, дето трѣбваше да донесатъ храна. Кюмюрджийтѣ още съ отиването си въ селото, съобщили на крѣчмаря — влахъ, а той веднага заминалъ за Неготинъ и съобщилъ всичко на властѣта.

Пристигаме въ мѣстността „Клисурска Яворица“ и още не бѣ се съмнало, имайки предвидъ думитѣ на Юрукова, поставихме постове на две височини отъ по 7—8 души четници и отдѣлно часовой по рѣката. Бѣше недѣля, 24-й августъ. Къмъ 8 часа сутринята една отъ заставитѣ съобщава, че е забелѣзала да се движи нѣкаква черна маса по направление къмъ насъ. Савата съ още двама други отиде да провѣри и, като се върна, съобщи, че движещата се маса е войска и башибозукъ. Заповѣда всички да се приготвимъ. Дино Филвовъ пкъкъ добави, че ни дождаватъ гости. Намѣтнахме раници и кепета и се събрахме на купъ. Подигна се въпросъ да се отстѣпи или пкъкъ да останемъ и дадемъ сражение. Савата и Аргиръ съ една частъ четници бѣха на мнение да се изтеглимъ, безъ да бждемъ забелѣзани и при другъ удобенъ случай да се върнемъ и бомбардираме Демиръ-Капия. Обаче, болшинството отъ четницитѣ бѣха да се даде сражение, като казваха: „все едно е да се бомбардира Демиръ Капия или да се даде сражение — намъ е нужно да произведемъ пукотъ, било съ бомби, било съ пушки, който пукотъ да бжде чутъ отъ Европа.“ Последното се възприе отъ болшинството и веднага се даде нареждане да се заематъ височинитѣ, които отстояваха на около 1—1½ клм. отъ рѣката, дето бѣхме се настанили.

Пръснахме се въ верига и тръгнахме къмъ височинитѣ. Но още не бѣхме стигнали билото, ето че турцитѣ на брой около 800 души, се показаха и ни забелѣжиха и, въпрѣки далечината, отправиха къмъ насъ нѣколко залпа. Дѣлеше ни голѣмъ долъ. Тѣ бѣха на отсрѣщния брѣгъ. Тичешката, стигнахме билото, разпредѣлихме се на групи и заехме позиции. Командуването и на дветѣ чети

се възложи на много енергичния четникъ фелдфебелъ Тошо Гачевъ отъ градъ Вратца. (Въ Савовата чета имаме трима души отъ Вратца: Тошо Гачевъ, Колю Токчията и Димитъръ Йордановъ, младъ юноша). Позициитъ ни по билата образуваха тригълникъ, като Савовата чета заемаше северната страна. Една група турски войници около 200 души настъпваше отъ западъ, а компактная маса слезна въ рѣката и пое къмъ насъ отъ друга посока. Отъ рѣката до насъ мѣстността бѣ гжсто залесена, та нищо не се виждаше. Билата, по които

Митренцевъ, а следъ нѣколко минути се яви при мене отстъпилия съ Савата четникъ Митко Йосифовъ, който веднага зае позиция срещу шумака, но бива раненъ въ лѣвия кракъ.

При силния напоръ на многобройния и дисциплиниранъ неприятель азъ бѣхъ принуденъ да напусна позицията си и тръгнахъ къмъ южнитъ позиции. По пѣтя срещнахъ Тошо Гачевъ и Йорданъ Дамевъ (отъ Прилѣпъ), които се стражаваха съ турцитъ. По нагоре заварихъ Аргира съ 7—8 души четници, които водѣха неравенъ бой съ вой-

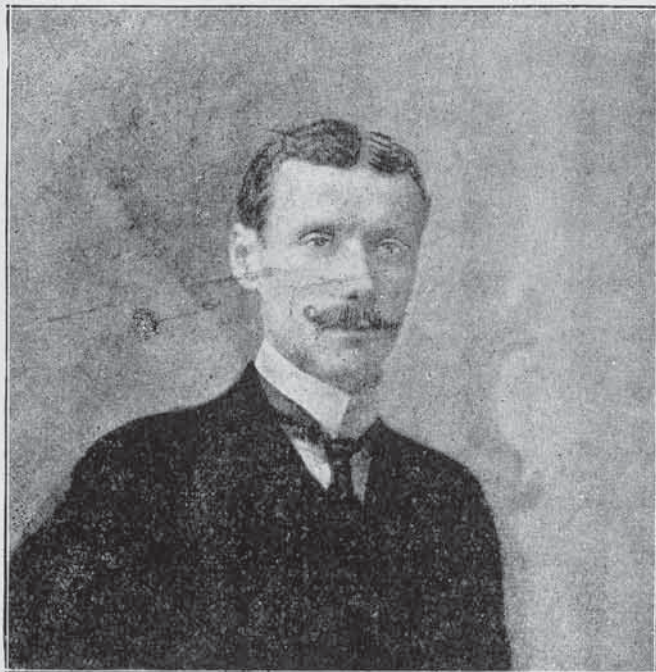

Четата на Апостолъ Петковъ Терзиевъ, Енидже-Вардарски войвода.

бѣхме настанени, бѣха съвършено голи около 5—6 метра. Почна се усилен стрелба отъ двѣтъ страни, която трая около единъ часъ. Следъ това войската изведнажъ наскочи отъ шумака и боятъ се особено усили при Савовата стража. Савата поиска 3 момчета съ манлихери на помощъ, тъй като въ неговата и въ Аргировата чети имаше по 6—7 момчета, въоръжени съ манлихери, а всички останали бѣхме въоръжени съ гръцки пушки „Гра“. Веднага следъ това изгърмѣха 2 бомби, благодарение на които войската се дръпна назадъ. Въ това време Савата заедно съ 3—4 души напусна позициитъ си и се отправи да заеме стърчащия надъ насъ по-високъ върхъ. Обаче, това му се не отдаде, поради непрекъснатитъ залпове на войската и, не можайки да се върне обратно, спре се на страна отъ насъ. До тогава бѣхме дали единъ убитъ и единъ раненъ — първиятъ Панде Маркудовъ отъ село Мачуково и Тодорчо Ив. Чочковъ отъ село Серменинъ. Войската предприе нова атака още по-ожесточена. При тая атака до самъ мене падна смъртно раненъ Христо

ската. Аргиръ ми посочи своята позиция, която напусна и отиде по направление, откъдето азъ дойдохъ, но веднага се върна, „Ти, — обръща се къмъ мене, — съ Христо Кръстевъ, върви следъ мене на разстояние десетъ крачки единъ отъ другъ. Прескачайки долища, скали, напуснахме полесражението. При тръгване Аргиръ ми даде една бомба, — $\frac{1}{2}$ кгр. шише, напълнено съ динамитъ, заредена съ капса и фитиль и обвита съ вжже. Повечето бомби въ нашия районъ бѣха такива. Аргиръ се покати по една височина за огледъ, а намъ каза да продължимъ пѣтя. На 200 крачки, въ една падинка намираме 15—16 души отъ другаритъ. Тръгнахме всички по редъ, все по на 10 крачки, подъ командата на стария четникъ Димитъръ (Мито) Думчевъ, отъ село Мачуково. Направихме около 150—200 крачки и стигнахме рѣка. Тъкмо когато тръгнахме на горе по рѣката, въ гърбъ изгърмѣха нѣколко залпа, отъ които бѣхъ раненъ въ лѣвия кракъ надъ колѣното. Отъ сжщитъ залпове бѣхъ раненъ въ слабнитъ и Миланъ Балджиевъ отъ градъ Кукушъ,

който на другия ден се помина и бѣ погребанъ въ землището на село Петрово, въ мѣстността „Стоковѣтъ“. Поради изтичането на много кръвъ отъ раната, изгубихъ надежда да мога да избѣгамъ, паднахъ на колѣне и викахъ на другаритѣ: „убийте ме, не ме оставайте на турцитѣ“. На тази моя молба се вслуша Димитъръ Думчевъ, който дотърча при менъ. Хванахъ се за патронташа му и почна да ме вдига. Турцитѣ, обаче, продължаваха да стрелятъ по насъ. Понеже опасността да бждемъ избити всички, а, може би, и да бждемъ заловени живи, другаритѣ ме оставиха въ шумолака, заеха позиции и почнаха да стрелятъ противъ близо намира-

Георги Пешковъ отъ Прилепъ, делегатъ въ Смилевския конгресъ.

щитѣ се турци. Последнитѣ, намирайки се извънъ позицитѣ си и страхувайки се, че комититѣ се връщатъ, хукватъ да бѣгатъ назадъ, а азъ тъкмо тогава се вмѣквамъ въ хрсталака и останахъ незабелезанъ. Следъ 2—2½ часа войската се върна по сѣщия пътъ, но и сега не ме забелѣзаха. Привечеръ засвири тржба и турцитѣ се изгубиха. Когато почувствахъ, че съмъ въ безопасностъ, помислихъ за раната си, отъ която бѣ изтекла много кръвъ, скъсахъ кърпи отъ басменото си елече и съ тѣзи кърпи, макаръ и нечисти, запушихъ раната. Елечето сложихъ отгоре, а съ каиша отъ царвудитѣ го обвързахъ.

Стъмна се. Къмъ 10 часа наново минаха войски, които претърсваха мѣстността. Къмъ 12 часа вечерята напуснахъ мѣстото и лазешката презъ цѣлата нощъ съмъ изминалъ не повече отъ 500—600 метра. Щомъ се зазори, скрихъ се въ единъ не много високъ, но пѣкъ много гѣстъ хрсталакъ. Къмъ 9 часа сутринята слушамъ глъчъ отъ хора. Когато наближиха, узнахъ, че е войска, втурнала се въ верига и наново претърсва мѣстността. Напуснахъ скривалището си и, клатушкайки се, се прехвърлихъ въ единъ голѣмъ долъ, дето се вмѣкнахъ въ единъ другъ по-гѣстъ шумакъ. Къмъ 11 часа войската се изгуби. Вечерята съ помощта на две дървета, които ми служеха за подпиране, излѣзнахъ отъ дола и продължихъ пътя. Пж-

туването ми бѣше много трудно и заради това на всѣки 20 минути отстранявахъ се отъ пжтеката и почивахъ продължително време. Така, пжтувайки, едвамъ, въ петъкъ, 29-й августъ, стигнахъ въ Петровското землище, дето влезнахъ въ връзка съ ржководителя на селото. Вечерята сѣщиятъ изпрати трима души петровчани съ единъ катъръ, които ме натовариха и къмъ 10 часа минахме край селото и се отзовахме въ габровското землище, въ мѣстността „Дѣдо-Яново търло“. Тамъ ме посрещнаха двама габровчани, които обещаха на другата вечеръ да изпратятъ хора да ме занесатъ въ село Серменинъ, дето щѣлъ да бжде и Савата съ своята чета. Нѣколко дни не бѣхъ вкусилъ нищо, освенъ вода и то, когато намѣрихъ. Бѣхъ съвършено изнемоощѣлъ. Петровчани ми донесоха погача и гърне млѣко. Този денъ денувахъ на сѣщото мѣсто. Вечерята, вмѣсто габровчани, явиха се двама сермененци и съ единъ конь ме отведоха въ село Серменинъ, въ домѣтъ на Лазаръ Кюровъ, дето сварихъ Савата съ нѣколко четници. Останалитѣ четници бѣха разпредѣлени по други кѣщи. На 24-й вечерята, когато Димитъръ Думчевъ се прибралъ при четитѣ, казалъ, че съмъ убитъ на мѣсто и затова, когато се явихъ при другаритѣ си, всички наскачаха и почнаха да викатъ: „ето го хаджията“, което име ми остана и днесъ. На 30-й августъ денувахме въ мѣстността „Дъртна“, серменинско. За първи пжтъ презъ този денъ привързаха ранитѣ ми съ медикаменти и бинтъ. Сѣщиятъ денъ тукъ пристигнаха около 15—16 души ранени четници отъ Кукушката чета. На другия денъ дадоха ни десетина здрави четници и се изтеглихме въ по-безопасно мѣсто, дето се образува цѣла болница и дето продължи лѣкуването ни.

Въ това сражение, наречено *Клисурско* паднаха убити седемъ души, а именно: Тошо Гачевъ отъ Вратца, Панде Маркудовъ отъ село Мачуково, Христо Митренцевъ и Митко Сава Йосифовъ отъ Гевгели, Петъръ Яраджиевъ отъ село Баялци, Йорданъ Дамевъ отъ градъ Прилѣпъ, Миланъ Балджиевъ отъ градъ Кукушъ и двама ранени: Тодоръ Ив. Чочковъ и азъ. Отъ войската и башибозука, споредъ селянитѣ, сж паднали 40—45 души.

Следъ двадесетина дни отъ горното сражение на Бешъ-бунаръ въ Паякъ-плнина четитѣ на Савата и Аргиръ имаха сражение съ гарнизона въ село Ливада, състоящъ се отъ 300 души. Въ това сражение паднали 14 души войници, а отъ четитѣ само единъ раненъ.

На 6-й септемврий с. г. една група четници начело съ Савата сложиха бомби на желѣзопжтната линия при село Смоквница, отъ експлодирането на които пострадаха двата последни вагони, на единъ товаренъ влакъ, а линията бѣ разрушена на дванадесетина метра.

На 20-й октомврий сжщата група отъ 10—12 души, се отзова въ село Гърчища, за да вземе облекло за съвършено оголѣлитѣ четници. Този пжтъ тя ненадейно попада на засада и бива прѣсната, безъ да даде жертви. На другия денъ единъ по единъ се прибраха въ Барлевското землище при другаритѣ си.

Въ началото на м. Ноемврий с. г. Савата решава да замине за България. Групата ранени, която бѣше още отдѣлно отъ четата, биде повикана на съвѣщание. Савата съобщи, че е решено да заминемъ за България, но необходимо е да останатъ нѣколцина четници, които да подържатъ духа на

населението въ района. Направи се предложение, желаещитѣ да останатъ доброволно — да заявятъ. Такова желание изявиха *Гоно Яневъ* отъ с. Смоквица, *Тодорчо Ив. Чочковъ*, *Петъръ Поповъ* отъ с. Серменинъ и азъ. Моето оставане се дължеше главно на това, че не бѣхъ достатъчно оздравѣлъ. Презъ нощта четата мина Вардара, а ние четиримата се върнахме обратно въ Кожухъ планина. Когато паднаха снѣговетѣ, прибрахме се въ мѣстността „Катранджийскитѣ колиби“, направихме си

колиба, въ която преживѣхме до месецъ априль 1904 год. При насъ се прибра и Мицо Гявочки. Петъръ Поповъ и азъ бѣхме винаги въ колибата, а Гоно Яневъ, Тодорчо Чочковъ и Мицо Гявочки обикаляха планинскитѣ и полски села като по на 2—3 пѣти презъ месеца идваха при насъ. Презъ срѣдата на априль 1904 год. потеглихъ за България и точно на 11 Май — Св. Св. Кириръ и Методий — стигнахъ въ София.

Дим. Г. Диневъ.

Революционнитѣ действия въ Разложко презъ 1903 год. (Спомени)

Бѣхъ студентъ въ Софийския университетъ. Македонскитѣ студенти имаха студентско македонско дружество, въ което често се събирахме на заседания и следехме съ интересъ положението на роба и сѣдбата на Родината ни. Четеха се реферати, ставаха разисквания и всичко това будѣше голѣмъ интересъ у младата ни и отзивчива душа.

Борбата между роба и турската властъ отъ денъ на денъ се засилваше. Мѣлвѣше се отъ уста на уста, че скоро ще има общо въстание. У менъ се появи желание да замина и взема участие въ борбата. Решено и свършено. Напуснахъ занятията въ университета, срещнахъ се нѣколко пѣти съ Христо Матовъ и др. и трѣскаво започнахме да организираме новата чета за Разложко съ войвода Симеонъ Молеровъ, родомъ отъ Банско, фелдшеръ. Следъ нѣколко дневно тичане, ние бѣхме готови и чакахме денътъ за трѣгване. Това бѣ въ началото на м. мартъ 1903 г., ранна мартинска сутринъ. Времето бѣ хубаво. Ние потеглихме за Самоковъ. Нѣкои пѣши, други съ кола. Въ Самоковъ престояхме само единъ денъ. На другия денъ потеглихме по *Бѣлия Искъръ* за Димиръ Капия, дето два дни се упражнявахме въ стрелба, хвърляне на бомби и пр., а на третия денъ потеглихме и вечерта стигнахме Димиръ Капия, минахме турско-българската граница къмъ Разложко въ землището на с. Бѣлица. Спрѣхме се при „Семково“, една дивна, хубава мѣстность сега вече *курортъ*.

Тукъ войводата опита нашата решителность и подготовка за бой съ неприятеля, като ни обади, че наблизю тукъ ужъ има турска потеря. Цѣли три часа ни измѣчва по хълмоветѣ, по долините, за да види доколко сме издържливи.

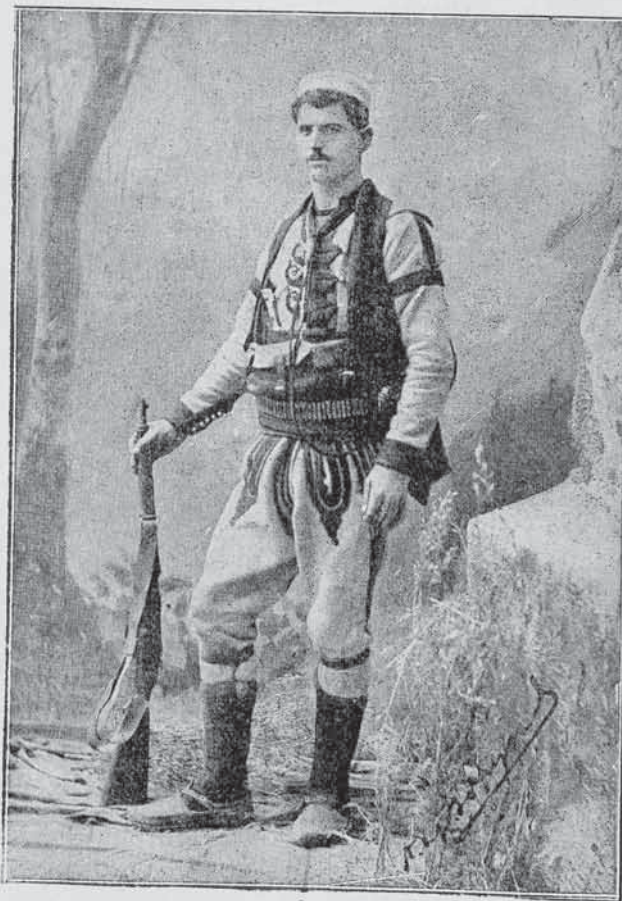
Вечерта потеглихме за Пирина. При лунно освѣтление минахме хубавата Разложка котловина и предъ зори стигнахме въ Банско. Още сѣщия денъ почнаха да дохождатъ селяни. Всички сърдечно се поздравлявахме и цѣлувахме. Мила, сърдечна картина, пълна задушевность, пълненъ идеализъмъ. Всичко това ни дава импулсъ за работа. Съединихме се съ мѣстната чета. Околийското и градско ржководно тѣла сѣщо се явиха и разменихме мисли върху бѣдащата ни работа.

Въпросътъ за подигане общо въстание бѣ вече решенъ, но датата не се съобщаваше, а се говореше, че трѣбва всѣки мигъ да сме готови. Времето отъ началото на мартъ до 14. септемврий прекарахме въ усиlena агитация по селата, организиране на бойнитѣ сили, пренасяне на оружия, обучение въ употребата на оружieto и бомбитѣ.

Понеже Разложко бѣ най-важния каналъ за цѣлия сѣрски революционенъ окржгъ, то четата пѣкъ и населението, бѣха заети съ превеждане на

чети, съ превози на оружие, пренасяне на организационната кореспонденция и пр.

Често пѣти цѣлата чета отиваше да ржководи преноса на оружие. Събирахме отъ селата по 100—120 души и отивахме въ Рилския мона-

Петър Юруковъ, Тиквешки войвода.

стиръ или други удобни пунктове, вземахме оружие и се връщахме въ Пирина, отдето се препращаше за другитѣ райони — въ *Мелничко*, *Неврокопско*, *Сѣрско*.

Отъ денъ на денъ все повече се приближавахме до *Илинденъ*. За Сѣрско бѣ определено да ставатъ четнически действия, атентати, нападения на турски войски и пр. Това подържаше още Гоце Дѣлчевъ въ обиколката му изъ този край. На това мнение бѣха и почти всички мѣстни ржководители.

За изработване плана на действията бѣ свиканъ Окржжния конгресъ. Той се състоя въ на-

чалото на м. септември — въ Пирина, въ мѣстността „Белемето“. Конгресътъ се председателствуваше отъ Димитъръ Стефановъ. Имаше делегати отъ всички околии на окръга. Отъ Разлога за делегати се изпратиха Д. Лазаровъ и Сим. Молеровъ, придружени отъ Милушъ и Александъръ Колчегови, Борисъ Галевъ и др. Делегати бѣха още дѣдо Илия Кърчовалията, Яни Сандански, Александъръ Радославовъ и др. Въ конгреса се взеха следнитѣ решения: 1. революционнитѣ действия да почнатъ отъ южната частъ на окръга — Димиръ Хисаръ. Опредѣли се да се направи атентатъ на моста на р. Струма. 2. На всѣкъде да се прекъснатъ телеграфнитѣ съобщения. 3. Постепенно четитѣ въ задружни действия да влизатъ въ сражения съ турската войска и др. Следъ завръщането на делегатитѣ, свика се околийски конгресъ въ Банско. Имаше делегати отъ Банско, Разлогъ (Мехомия), Бачево, Годлево, Добринище, Бѣлица, Якоруда, Баня, Елешница, Горна и Долна Драглища. Делегати бѣха следнитѣ

Очарователни изгледи изъ Пиринъ планина.

лица: отъ Банско — Д. Лазаровъ (председател на конгреса), Симеонъ Молеровъ, Кочо Молеровъ, Иванъ Вапцаревъ, Борисъ Галевъ, К. Колчеговъ; отъ Мехомия: Владиславъ Каназиревъ, Петъръ Личиновъ, Иванъ Юруковъ, Владимиръ Каназиревъ и др.; отъ Бачево — Коста Атанасовъ; отъ Годлево — Симеонъ п. Костадиновъ, Лазаръ Томовъ и Петъръ Георгиевъ, отъ Баня — Иванъ Груевъ и Никола Куриертъ; отъ Елешница — Иванъ Чочевъ, отъ Добринище — Иванъ Четникътъ, Коце Бозовъ и отъ Долна Драглища — Никола п. Ивановъ.

Въ конгреса се взеха следнитѣ решения: 1. въстанието да почне на 14. септември (Кръстовденъ). Всички сили да действуватъ отъ Пирина и Рила. Предварително вътре въ Мехомия да влѣзатъ четници и да действуватъ съ бомби и динамитъ съ цѣлъ да се превземе града. 2. Прекъсване на съобщенията, запазване на проходите и нападения на турски войскови отѣления и гарнизони. За горско началство бѣха избрани: Димитъръ Лазаровъ, Кочо Молеровъ и Майоръ Шипковъ. 3. Избраха се и войводи за всички селища споредъ броя на въоръженитѣ сили. Конгресътъ се закри и всички заминаха за мѣстата си съ нареждане за усиленa организаторска дейность.

Сражението на четитѣ въ Пиринъ, Мѣлничко,

Неврокопско, Серско бѣха почнали усилено и бѣжанци и ранени четници, почнаха да пристигатъ въ Разложко преди въстанието. Това се отрази лошо върху духа на разложкото население..

Въстаническитѣ действия почнаха на 14. септември. До тая дата бѣха пристигнали генералъ Иванъ Цончевъ и полк. Янковъ съ 400 четници, разпредѣлени въ отѣлни чети подъ ръководството на офинери. Тукъ бѣха: Димитъръ Зографовъ, Димитъръ Д. Думбалаковъ, Никола Лефтеровъ, Христо Танушевъ и др.

Генералъ Цончевъ влезе въ разбирателство съ Горското началство и даде подкрепата си, но изказа мнение да се измѣни плана.

Щабътъ се премѣсти отъ Пирина въ Рила надъ с. Годлево въ мѣстността „Св. Богородаца“ и нареди: 1. Влезнатитѣ въ гр. Разлогъ (Мехомия) Владимиръ Каназиревъ, Владиславъ Каназиревъ, Петъръ Лачиновъ, Иванъ Юруковъ, Георги Кондевъ съ отбрани юначни момчета, да действуватъ вътре въ града при даденъ сигналъ. 2. За Бачево заминаха Коста Атанасовъ съ мѣстни четници, за да бомбардиратъ джамията. Първитѣ и вторитѣ заминали отѣления ще се подпомагатъ отъ мѣстни и дошли четници. 3. Сигналътъ за действия ще се даде съ бомбенъ атентатъ отъ група четници подъ началството на Димитъръ Зографовъ и Димитъръ Ботковъ. 4. Лазаръ Томовъ и Симеонъ п. Костадиновъ да отидатъ съ 10 момчета и разкъсатъ между Баня и Разлогъ (Мехомия) телеграфа.

Изпълни се: На 14 септември Димитъръ Ботковъ и Димитъръ Зографовъ неможаха да влѣзатъ вътре, а хвърлиха бомби въ края на града. Вътре въ града презъ деня на 14. септември се почна страшна сечъ. Въ „Крапата“ — махала четницитѣ се сражаваха ожесточено. Войската и башибозукътъ горѣха и убиваха безпощадно. Тукъ геройски загинаха братя Исидорови. Същевременно започна боя и въ „Дългата-махала“, дето падна геройски Иванъ Юруковъ, Братя Ил. Кулини, а раненъ бѣ Георги Кондевъ. Турцитѣ удариха на сечъ и опожариха 95 къщи и толкова плѣвни. Убити и изклани въ града бѣха около 45 души мъже, жени и деца.

Въ с. Бачево Коста Атанасовъ влѣзе и при

поставянето динамита въ джамията бѣ тежкораненъ и въ дветѣ рѣцѣ. Войската и башибозукътъ изгорѣха 4 къщи, ограбиха всичко и избиха 10 души селяни мъже, жени и деца. Сражението около Бачево продължи и на 15 т. м.

Лазаръ Томовъ и Симеонъ П. Костадиновъ между с. Баня и Разлогъ разкъсаха телеграфската жица и я хвърлиха въ рѣката Изтокъ.

На 16. с. м. турската войска и башибозукътъ нападнаха селата, ограбиха ги и, за да се спаси, населението бѣ принудено да избѣга въ гората и после въ България.

българската махала, черквата и училището. Въ тоя бой паднаха нѣколко четника, между които Стоянъ отъ Троянъ, а отъ турцитѣ паднаха много войници и башибозукъ. Всички селяни избѣгаха въ България. Останалитѣ въ селото старци, болни, сакати и пр. всички на брой 120 души били избити и изклани отъ войската и башибозука.

Четитѣ трѣбваше да придружатъ бежанцитѣ, понеже войска имаше по постове. Води се ожесточенъ бой на 18 и 19 септемврий между четитѣ и войската при Семково. Четитѣ разбиха поста и отвориха пътя на бежанцитѣ за България.

Сборнитѣ чети на генералъ Иванъ Цончевъ съ чуждестранни кореспонденти въ Пирина даватъ клетва при знамето на революцията.

На 17. с. м. като отговоръ на турскитѣ золуми се реши да се нападне войската въ с. Бѣлица и превземе селото. Въ мѣстността „Св. Богородица“ остана Радионъ Тодевъ съ четата и Владимиръ Каназиревъ съ другаритѣ си, изтеглили се следъ страшна и упорита борба въ градъ Разлогъ.

На 18. септемврий съединенитѣ мѣстни чети и онѣзи подъ водителството на полковникъ Янковъ потеглиха за с. Бѣлица. Тѣ бѣха открити отъ движещата се войска, затова още презъ деня се започнаха нападенията върху турскитѣ постове около Бѣлица, а следъ това се нападна и самото село.

Четитѣ навлѣзоха въ селото, запалиха турската махала и превзеха кулата. При нападението на Бѣлица взеха участие и руситѣ Орловецъ кореспондентъ на „С. П. Вѣдомости“ и Пърживалски на — „Славянски югъ“, които бѣха възхитени отъ героизма на четитѣ, като това изразиха въ редъ статии въ казанитѣ вестници.

Новопридошли турски войски нападнаха селото, влезнаха вътре. Тукъ се почна борба между четници и турска войска, която опожари

На 20. с. м. една часть отъ четитѣ, начело съ Хр. Чернопѣвевъ нападнаха Куру-дере. На 22. септемврий четата на Радонъ Тодевъ надъ мѣстността „Св. Богородица“ въ Годлевския балканъ бѣ нападната отъ всички страни. Следъ 5 часа бой, атакувани отъ всички страни, Радонъ Тодевъ съ 20 момчета пада геройски убитъ отъ турскитѣ войски и башибозукъ. Тукъ стана най-страшния и упоритъ бой. Това е лобното мѣсто на 25 млади герои, паднали за свободата на Македония. На 24. септемврий Дим. Лазаровъ съ 120 момчета наново се върна въ Разлога, за да продължи борбата. Следъ като мина Разложката котловина, при мѣстността „Сухо-долъ“ (Камень долъ) при почивката, бива нападнатъ отъ многобройна войска. Завърза се сражение, което продължи отъ сутринята до вечерята.

Хиляди бежанци избѣгаха въ България, които въ впоследствия бѣха амнистирани и се върнаха отново, като продължиха борбата до 1912 г., когато Разлога се освободи отъ турското иго и сега живѣе свободенъ животъ.

Лазаръ Томовъ

Пиринската четничка

10. септември 1903 година. Нашият отряд, пазенъ от наша стража, цѣлиятъ день прекара въ обучение и забави при Арнаутския чаркъ, край Лилянвската рѣка. Късно вечерята, по решение на щаба на отряда, 15 души четници, подъ командата на подпоручикъ Асенъ Партениевъ, заминаха за село Лилянво, съ поржчка — до заранята да ни донесатъ на всѣка цена хлѣбъ.

Следъ вечеря, наседали около малкъ огнець вънъ отъ чарка, ние пушимъ, приемъ кафе и при-

Екатерина Арнаутова отъ с. Либяхово (Неврокопско), взела участие въ Илинденското въстание въ четата на Йорданъ Стояновъ

казваме. Дончо войвода ни разказа за своитѣ подвизи изъ Пиринъ-планина; Яне Сандански ни разказа за своето нѣкогашно другарство съ Дончо и за върлуването имъ въ Мелнишко преди появата на революционната организация, а Йорданъ Стояновъ ни разказа за боеветѣ му съ турцитѣ изъ Пиринъ и за подвига на една македонка.

— Бѣше м. октомври 1902 година, — започна разказа си Юр. Стояновъ, — когато день преди да замина съ четата си за тоя районъ въ Македония, при менъ се яви една млада, здрава, стройна мома. Следъ обикновеното запознанство, тя ми каза, че е родомъ отъ с. Либяхово (Неврокопско) и че е дошла при менъ съ молба — да я приема като четникъ въ моята чета.

— Войводо! ми кази тя, моитѣ родители, пкъ и азъ много сме теглили и патили отъ турци-поганци; азъ горя отъ желание да си отмѣстя, както и да воювамъ за свободата на моята родина — Македония. Азъ ще бжда може би първата жена четничка при васъ, но вие ще видите, какъ знае

да воюва македонката; вие ще видите, че азъ не ще бжда бреме на четата и, въ никой случай, не ще засрамя македонката. Моля Ви, приемете ме въ вашата чета, не ми отказвайте!

Тия първи по рода си за менъ изявления на младата македонка ми направиха силно впечатление. Държането и езика на смелата девойка ни харесаха. Нейнитѣ ясни, смели, категорични изявления ме възхитиха и, следъ кратко съвещание съ щаба на четата и съ четниците, азъ ѝ съобщихъ, че е приета въ четата като простъ четникъ при условие: щомъ покаже каквато и да била най-малка слабостъ, свойствена на жената, веднага ще бжде обезоръжена, наказана и изпратена въ кѣжи.

Екатерина Арнаутова, тъй се казваше тя, радостно прие моитѣ условия и на другия день, стѣгната, въ пълна четнишка форма, съ къса бердана презъ рамо, тя замина съ насъ за Пиринъ-планина.

Седмици, месеци ходихме изъ гори и села. Теглата и патилата ни бѣха голѣми; но на всѣкжде Арнаутова се държа достойно. Тя сподѣляше еднакво съ насъ всички неволи и несгоди; тя понасяше еднакво съ насъ всички трудности и несрети: гладъ, студъ, умора, и то, безъ ропотъ, безъ разкаяние, горяща само отъ едно силно желание — да се срещнемъ съ аскера, да се бие и да отмѣсти на турцитѣ. Ние я наричахме „Арнаут-чето“, а населението я зовеше „комитка“.

Бѣше м. декември. Коледа приближаваше. Снѣгъ 'дебелъ покриваше земята. Студъ бѣ на поразия. Ние бѣхме въ селото Кресна съ намерение — тамъ да посрещнемъ бждни вечеръ и Коледа.

Но, човѣкъ предполага, Господъ разполага, — казватъ старитѣ хора.

Предниятъ день на Коледа, рано сутринята, часовитѣ долетѣха въ селото и ми донесоха, какво многоброенъ турски аскеръ се движи къмъ Кресна.

За мигъ следъ тая вестъ, четата бѣ готова за походъ и бой. Скоро ние напустнахме селото и заехме позиции на едни височини, далече надъ Кресна, съ намерение, щомъ си заmine аскера, пакъ да слезнемъ въ селото.

Бѣше 2 часа следъ обѣдъ. Ние тръпнемъ отъ студъ въ своитѣ позиции, отъ дето снѣгътъ бѣ изхвърленъ навънъ и образуваше нѣщо като крепостъ за насъ. Далече подъ насъ, по бѣлата покривка на снѣга, се чернѣе дълга подвижна редица. Тя бавно, като змия лжкатуши и се движи къмъ насъ по нашитѣ следи. Ние знаемъ вече какво ни чака и вземаме съответни мѣрки. Азъ разпредѣлихъ четниците въ удобни позиции и имъ дадохъ нужднитѣ наставления и заповѣди. Екатерина Арнаутова настанихъ въ една позиция ведно съ двама стари, опитни четници и добри стрелци. Като сжщинска тигрица, сега тя бѣ настървена; очитѣ ѝ, вперени въ настѣпващия неприятель, искрѣха.

Турцитѣ забелѣзаха нашитѣ позиции и още отъ далече, разгърнати въ вериги, откриха стрелба срещу насъ.

Ние не отговаряме. Само Арнаутова високо се смѣе на далечната лудешка и безцелна турска стрелба, подиграва турцитѣ и ги кълне съ ужасни, страхотни клетви.

Турцитѣ приближаватъ на около 1000 крачки до насъ. Азъ дадохъ команда за стрелба и пръвъ

изгърмѣхъ срещу неприятеля. Друженъ залпъ и мощно „ура“ последва моя вистрелъ. Боятъ започна, бой неравенъ, бой ожесточенъ, страшенъ.

Сега, всрѣдъ оглушителния пукотъ на пушки и бомби, ясно се чува пискливия женски гласъ на Арнаудова, която кълне турцитѣ и насърдава четниците.

— Дръжте се здраво, юнаци!... не бойте се! Сега ще видите какъ ще си отмѣстя на тия мръсни кучета. Хей, проклета агарянска сганъ! Господъ сега ще ве поразии! Чума ще ве затрие! Мжтната ще ве понесе!...

И тя стреля безъ прекъсване, безъ спиръ.

Турцитѣ настѣпватъ бавно, катерятъ се внимателно по стрѣмнинитѣ, като образуватъ предъ себе си високи барикади отъ дебелъ напластенъ снѣгъ и ни канятъ — да спремъ среблата и да се предадемъ.

Ние ги подиграваме и ги обстрелваме съ градъ куршуми и бомби. Турцитѣ спиратъ настѣпването. Пауза.

Сега азъ отивамъ въ позицията на Арнаудова и съ високъ гласъ я похвалявамъ за геройското ѝ държане. Ала тя не ме слуша. Цѣлото ѝ внимание е съсредоточено тамъ — въ неприятелскитѣ

позиции, дето нѣщо дебне. Тя вижда читакъ и, съ мое разрешение, прицѣлва се въ него, грѣмва и го катурва; а пакъ менъ пита: „войводо, убихъ ли читака?“

Тоя нейнъ въпросъ изби ни въ смѣхъ и тримата мжже въ позицията; а тя безъ да обръща внимание на нашия смѣхъ, прицѣлва се въ другъ читакъ, излѣзълъ пълзешкомъ да прибере пушката на мъртвеца; грѣмва и него катурва.

Сега всички четници отъ цѣлата бойна линия я поздравяваме за отличната стрелба, за юначеството ѝ и всички викаме: „Ура, да живѣе Арнаудова, да живѣе Македонката!“

А тя, съ сияеще лице, съ свѣтнаши очи, радостно възкличава:

„Войводо, другари, отмѣстихъ си, най-сетне! Да, сега вече си отмѣстихъ на тия псета, чума да ги поразии, Господъ да ги затрие!...“

И стрелбата пакъ започна; и продължи тя до стѣмнюване, безъ никаква загуба за насъ.

Щомъ мракъ покри земята, турцитѣ се спуснаха къмъ Кресна, а ние, въ тъмнината, поехме на горе изъ планината и на другия день — Коледа, рано сутринята, се озовахме въ друго село, далече, много далече отъ Кресна.

Г. Ив. Бѣлевъ.

Иванъ Савовъ

Единъ отъ немалкото революционери, които освободена България даде на македонското освободително дѣло бѣше и Иванъ Савовъ, роденъ въ село Калугеръ, Бѣлоградчишко.

Две години следъ появяването на Революционната Организация въ Македония презъ 1893 г., започна организирането и на емиграцията въ България. Основаха се македонски дружества, офицеритѣ се организираха въ офицерски братства, а по подобие на тѣхъ — и подофицеритѣ. Такова едно подофицерско братство се основало и въ Бѣлоградчишкия гарнизонъ по починъ и насърчение на покойния Борисъ Сарафовъ, който, като офицеръ въ сѣщия гарнизонъ, пръвъ бѣ запалилъ духоветѣ на тоя край. Активни членове на това братство били Иванъ Савовъ, Христо Чернопѣевъ, Никола Божиловъ, Георги Ковачевъ, Димо Янковъ и други. Дейността на братството се заключавала въ „икономисване“ на пушки и патрони и предаването имъ по принадлежностъ. Играла била и една импровизирана пиеса, главно отъ подофицери, изъ живота на великия революционеръ и поетъ Христо Ботевъ, която имала голѣмъ ефектъ на времето си.

Но на Вътрешната Организация бѣха нуждни не само апостоли, нуждни бѣха инструктори, които да приучатъ македонския робъ да върти оржжието, да издигнатъ неговия борчески духъ, да вдѣхнатъ въра въ собственитѣ му сили и го подготвятъ за великия подвигъ, който нѣколко години по-късно трѣбваше, по думитѣ на Дѣлчева, да разтърси изъ основи гнилата Отоманска империя.

Когато презъ 1899 г. Борисъ Сарафовъ стана председател на Върх. М. О. К., той отпочна една по-енергична дейностъ и успѣ да изпроводи въ Македония нѣколко подофицери. Между другитѣ, изпратиха се Георги Ивановъ, известенъ подъ името Марко Лерински, — патриарха на четничеството въ южна Македония, Кръстьо Българията, Христо Чернопѣевъ и др. Пръвъ отъ Бѣлоградчишкия гарнизонъ замина за вътре Иванъ Савовъ,

още преди идването на Сарафовъ въ Върховния Комитетъ презъ 1899 год., но съ негово съдействие.

Иванъ Савовъ отъ с. Калугеръ (Бѣлоградчишко), единъ отъ инструкторитѣ на македонската негласна войска.

Душа буйна, жадуваща за подвизи, Иванъ Савовъ не е могълъ да се примири съ казармения

животъ, оставя жена съ две деца, идва въ София, дете следъ известно време бива изпратенъ въ Македония.

„Презъ 1901, година — разправяше неговия другаръ отъ полка Чернопѣвъ, — азъ срещнахъ Савова съ чета въ Петричко. Менъ направи впечатление разочарованието, което Савовъ бѣ изпиталъ при първото съприкосновение съ населението въ тоя край. По цѣлъ день имъ говоря, — казалъ му Савовъ, — и не мога да се начудя на тѣлото безразличие на тия хора. Савовъ бѣше ентузиастъ, — продължава Чернопѣвъ, — и въ своя идеалистиченъ поривъ, той не можеше да си обясни, какъ така тия хора, за които бѣ отишълъ да мре, не можеха да изпитватъ ония чувства, които изпитваше самъ той“.

Въ нѣколкото, запазени случайно, писма, блика възвишенъ идеализмъ и любовъ къмъ Македония, която не бѣ негово родно мѣсто. Ето едно отъ тѣхъ, изпратено до другаря му Чернопѣвъ, последно, както изглежда, което е най-ярка характеристика на неспокойната му душа.

София, 8. V. 1898 год.

Драги Пѣвъ,

Това ми писмо може да бѣде последно. Сбогомъ.

Ето какво. Азъ още не съмъ билъ уволненъ. Въ комитета е било известно за менъ. Мѣстото ми е било запазено, пушката сѣщо, но съмъ закѣснѣлъ съ 24 часа и другаритѣ ми сѣ заминали за вжтре.

Тази вечеръ, около 6 часа отидохъ въ бира-рия „Батембергъ“. Тамъ намѣрихъ поручикъ Венедикова, който ми зарѣча една чаша бира, а той самия седѣше при единъ отъ революционеритѣ. Следъ малко дойде при менъ, седна на масата ми и ми каза, че съмъ закѣснѣлъ съ 24 часа. Обещава тукъ до единъ месецъ да бѣда изпратенъ вжтре, но до тогава ще бѣда на собствени разноски и може да заема нѣкаква работа. Това време се опредѣля до 1 месецъ, но може да бѣде и утре,

но не по-късно отъ 7 юни. Затова, азъ побързахъ да ви съобща радостната вѣст и да ви кажа още веднажъ сбогомъ, както на Васъ, така сѣщо и на другаритѣ ми съмишленици.

Не зная дали Вие ще се съгласите да тръгнете заедно съ менъ, та да се застъпя предъ комитета, да Ви остави мѣсто и да Ви телеграфирамъ на адреса, посоченъ въ първото писмо, за да раздѣлямъ заедно съ Васъ радости и скѣрби за народнитѣ и човѣшки права, изгубени преди 500 и повече години. Ще ми телеграфирайте на посочения адресъ и азъ тогава ще зная, че ще имамъ другаръ, съ когото да замина радостно.

Поздравлявамъ всички наши съмишленици и понеже не можахъ да се срещна съ всички, то азъ, вмѣсто моитѣ другари, въ трудната задача, която съмъ предприелъ, цѣлувамъ тази бѣла книга (мѣстото, заградено въ срѣдата на което съмъ поставилъ кръстъ) и моля моитѣ другари да цѣлуватъ, сѣщо така тоя кръстъ.

Сбогомъ, прощавайте другари мили! Азъ отивамъ да се боря съ петвѣковния християнски мжчителъ. Стига съмъ гледалъ и слушалъ какъ гинатъ хора. Нека отида, братя, и азъ да смажа на едного главата. Нима въ мене нѣма мжжка сила, нима азъ съмъ роденъ на този свѣтъ само очитѣ ми да гледатъ свѣтлината?

Боже, Създателю на всички земни и небесни същества, дай ми сила, че като дишамъ навънъ, да изтравя всичкия този народъ, да изтрѣбя това гнило племе и да посада вѣковната свобода, да оставя на потомството да се радва и весели и който обича свободата, нека каже нѣкога съ сладки думи: „Богъ да прости Савата!“

Щомъ получите това, можете да поискате уволнение, за да бждемъ другари въ общата борба! Сбогомъ, Вашъ другаръ Савовъ“

Иванъ Савовъ загина на 13. мартъ 1902 год. при селото Гирляно — Кочанско. Цѣлиятъ Бѣлоградчикъ отдаде тогава заслужена почитъ на своя съгражданинъ

Съобщава: П. Чернопѣвъ.

Въстаническа болница въ Охридско

Две—три седмици преди въстанието Охридското Горско революционно началство ми заповеда да построя *болница* въ „Чомарския долъ“, Брежанско. Поради липса на специалистъ на менъ се падна да стана лѣкаръ, защото знаеха, че отбирамъ да лѣкувамъ рани.

Разпоредихъ да сѣ направятъ три колиби. Едната по голѣма, другитѣ две по-малки, изградени отъ букови дървета и поркити и обвити съ шума, а постлани съ папрадъ. Помощници ми бѣха Ильо Караджовски отъ с. Жупа-Селции Мицко отъ с. Латово (Порѣчието). Домакинъ на болницата бѣше дѣдо Христо отъ с. Присовяни, баща на войводата Тасе Христовъ. За охрана на болницата и склада бѣ опредѣленъ Петъръ Главинчевъ, пристигналъ следъ първитѣ акции на въстанието. Имахъ помощници четници за преносъ и прислуга на болнитѣ. На близу бѣ построена фурна и кухня.

Аптекарскитѣ потрѣби и мобилировката на болницата бѣха твърде скромни и бедни. Една случайностъ въ първитѣ дни на въстанието направи болницата относително по-богата. Войводата Аргиръ Мариновъ още при първитѣ въстанически акции, плени единъ войсковъ турски обозъ отъ 65 товара първо качество брашно и 21 товаръ разни платна и аптекарски принадлежности. Всичко

това се предаде на болницата. Следъ всѣко сражение прибирахъ и доносяхъ ми ранени; охождаха и болни селени. Лѣкувахъ ги, изпращахъ ги въ частитѣ имъ. Богъ ми помагаше,

До 30. августъ болницата ми вървеше добре. На следуюция день сутринята многоброенъ аскеръ и башибозукъ ни нападна отъ всички страни, запали гората въ мѣстността „Ращенецъ“. Намиращата се тукъ чета откри огънь и се почна ужасна борба, която трая до вечерята. Въ това сражение бѣха убити войводата Аргиръ Мариновъ, Наумчо Златаревъ (членъ на горското началство), Антонъ Узуновъ, Христо Пармаковъ и още 27 души четници отъ четата на Горското началство и около 120 души отъ мирното население. Отъ двамата горски началници — Наумъ Анастасовъ и Наумъ Златаревъ, които взеха участие въ това сражение, само Наумъ Анастасовъ можа да се спаси. Сражението продължи до късно вечерята. Презъ нощта намѣрихъ и укривъ 6 души ранени, които лѣкувахъ, а после заминахъ за града да продължатъ лѣкуването си.

Болницата, която се намираще далечъ отъ мѣстото на сражението, бѣ разрушена отъ аскера и башибозука.

Съобщава: Христо Ангеловъ